

Улуттук банк Башкармасынын
2013-жылдын 4 декабрындагы 48/2
токтому менен жактырылган

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК БАНКЫ

АКЧА-КРЕДИТ САЯСАТЫНЫН

2014-2017-ЖЫЛДАРГА

НЕГИЗГИ БАГЫТТАРЫ

**Бишкек
2013**

МАЗМУНУ:

КИРИШҮҮ	3
1. ЭКОНОМИКАНЫН ӨНҮГҮШҮ ЖАНА УЧУРДАГЫ АКЧА-КРЕДИТ САЯСАТЫ БОЮНЧА БАЯНДАМА	4
1.1. Өткөн мезгил ичинде экономикалык шарттардын өнүгүшү боюнча баяндама жана 2013-жылдын күтүлүп жаткан жыйынтыктары	4
1.1.1. Экономиканын реалдуу сектору	4
1.1.2. Бюджет-салык саясаты.....	7
1.1.3. Төлөм теңдеми	8
1.1.4. Финансы рыногунун негизги индикаторлору	11
1.2. Акча-кредит саясатын ишке ашыруудан күтүлүп жаткан натыйжалар	14
1.2.1. Өткөн мезгил үчүн акча-кредиттик көрсөткүчтөргө анализдөөлөр жана 2013-жылдын акырына карата болжолдоолор	14
1.2.2. Инфляция факторлору жана акча-кредит саясатынын сандык көрсөткүчүнө жетишүү	17
2. 2014-2017-ЖЫЛДАРДА ЭКОНОМИКАНЫН ӨНҮГҮҮСҮНҮН КЕЛЕЧЕКТЕРИ.. 19	
2.1. Тышкы жана ички факторлор, мүмкүн болуучу тобокелдиктер	19
2.2. Экономиканын өнүгүүсү	20
2.3. Инфляцияны болжолдоо	24
3. ОРТО МӨӨНӨТ МЕЗГИЛ ИЧИНДЕ АКЧА-КРЕДИТТИК ПРОГРАММАНЫ ИШКЕ АШЫРУУ ШАРТТАРЫ	26
3.1. Акча-кредит саясатынын максаты	26
3.2. Акча-кредиттик программа.....	28
3.3. Акча-кредит саясатынын максатына жетишүү шарттары	29
4. КОРУТУНДУ	30
5. СТАТИСТИКАЛЫК ТИРКЕМЕЛЕР	32
5.1. Акча-кредит рыногунун айрым бир индикаторлору (факт).....	32

Киришүү

Акча-кредит саясатынын 2014-2017-жылдарга негизги багыттарында, учурда түптөлгөн экономикалык жагдайга жүргүзүлгөн талдап-иликтөөлөрдүн жана экономиканын негизги секторлорунун өнүгүшүнө болжолдоолордун негизинде Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын (мындан ары – Улуттук банк) орто мөөнөттүк мезгилге (2014-2017-жылдары) акча-кредит саясатынын максаты жана милдеттери аныкталган. Документте каралган акча-кредит саясаты боюнча стратегиялык чаралар жана милдеттер, Кыргыз Республикасын 2013-2017-жылдары туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясынын жоболорун жүзөгө ашырууга өбөлгө түзөт.

Документтин биринчи главасында инфляция динамикасына, экономиканын учурдагы абалына, финансы рыногунун 2011-2013-жылдар аралыгындагы негизги көрсөткүчтөрүнө, ошондой эле жылдын акырына чейин ишке ашырылуучу акча-кредит саясатынын күтүлүп жаткан натыйжаларына талдап-иликтөөлөр камтылган.

Документтин экинчи главасында өлкө экономикасынын 2014-2017-жылдар аралыгын камтыган орто мөөнөттүк мезгилде өнүгүү келечектери баяндалып, тышкы жана ички факторлор, ошондой эле орун алышы мүмкүн болгон тобокелдиктер белгиленген. Бул жерде ошондой эле, экономиканын өнүгүү келечектери жана инфляция боюнча маалыматтар расмий (программалык) болжолдоолордун жана учурда түптөлгө тенденциялардын негизинде чагылдырылган.

Документтин үчүнчү главасында акча-кредит саясатын ишке ашыруу шарттары жана өлкөнүн экономикалык өнүгүшүнүн базалык жана альтернативдик сценарийлеринин негизинде даярдалган акча-кредиттик программанын варианттары чагылдырылып, орто мөөнөттүк мезгилге максаттуу көрсөткүчтөр аныкталып, ошол көрсөткүчкө жетишүүдө кыйынчылыктарды жараткан факторлор боюнча маалыматтар келтирилген. Ошондой эле, бул главада Улуттук банктын акча-кредит саясатын иштеп чыгуу жана аны ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүн арттырууга өбөлгө түзгөн өнүктүрүү багыттары белгиленген.

Документти иштеп чыгууда Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасынын 2013-жылга республикалык бюджетти жана 2014-2015-жылдарга болжолдоолор жөнүндө” мыйзамы менен бекитилген Финансы министрлигинин мамлекеттик финансы сектору боюнча болжолдуу маалыматтары; Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 12-июлундагы №408 “Кыргыз Республикасынын 2014-жылга жана 2015-2016-жылдарга социалдык-экономикалык өнүгүшүнүн болжолдоолору жөнүндө” токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасын 2013-2017-жылдары туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясында каралган Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүшүнө орто мөөнөттүк болжолдоолор; ЭВФ тарабынан кеңейтилген кредиттөө механизминин алкагында колдоого алынган 2011-2014-жылдарга экономикалык программанын аткарылышынын жүрүшү боюнча 5-баяндаманын жыйынтыгынын негизинде даярдалган, мында 2013-жылдын 15-ноябрындагы катта каралган республиканын социалдык-экономикалык өнүгүшүнүн орто мөөнөттүк болжолдоолору пайдаланылган.

1. ЭКОНОМИКАНЫН ӨНҮГҮШҮ ЖАНА УЧУРДАГЫ АКЧА-КРЕДИТ САЯСАТЫ БОЮНЧА БАЯНДАМА

1.1. Өткөн мезгил ичинде экономикалык шарттардын өнүгүшү боюнча баяндама жана 2013-жылдын күтүлүп жаткан жыйынтыктары

1.1.1. Экономиканын реалдуу сектору

2011-жылы өлкөдө экономикалык жигердүүлүктүн калыбына келиши байкалган: тармактардын бардыгында алгылыктуу өсүш арымы катталып, ыңгайлуу тышкы жана ички шарттар аларга өбөлгө түзгөн. Олуттуу өсүш арымы өнөр жайында (+8,1 пайыз) жана кызмат көрсөтүү секторунда (+6,9 пайыз) орун алган. 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча ички дүң өнүм (ИДӨ) 6,0 пайызга көбөйгөн.

2012-жылы «Кумтөр» алтын кенин казып алуу ишканаларында өндүрүштүн олуттуу кыскарарынан улам, жыл жыйынтыгы боюнча бүтүндөй алганда экономиканын төмөндөөсү¹ байкалып, алдын-ала маалыматтар боюнча ИДӨ көлөмү реалдуу мааниде алганда 0,9 пайызга² төмөндөгөн. Мында “Кумтөр” ишканаларын эске албаганда ИДӨ 5,0 пайызга өскөн.

Өтүп жаткан жыл ичинде ИДӨнүн кыйла өсүшү байкалган. Негизинен, мындай экономикалык өсүш “Кумтөр” ишканасында иш жигеринин калыбына келиши менен шартталган. 2013-жылдын тогуз айы ичинде алтынды өндүрүү көлөмү 252,2 миң унцияга³ жеткен, бул 2012-жылдын тиешелүү мезгилиндегиге караганда 2,0 эсеге жогору (2012-жылдын январь-сентябрь айларында 125,8 миң унция). Бул экономикалык өсүшкө ошондой эле, өткөн жылдын төмөнкү базасы да кошумча таасир эткен.

Алдын ала алынган маалыматтар боюнча 2013-жылдын тогуз айы ичинде ИДӨ көлөмү реалдуу мааниде алганда, 2012-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 9,2 пайызга көбөйгөн (2012-жылдын январь-сентябрь айларында ИДӨ көлөмү 5,6 пайызга төмөндөгөн). “Кумтөр” ишканаларын эске албаганда, 2013-жылдын январь-сентябрь айларында ИДӨ көлөмү 6,1 пайызга өскөн, ошол эле учурда 2012-жылдын салыштырууга алынган мезгил аралыгында бул көрсөткүч 3,7 пайызга көбөйгөн. Тогуз айдын жыйынтыгы боюнча ИДӨ дефлятору 2012-жылдын январь-сентябрь айларындагы 10,5 пайызга караганда 3,4 пайыз деңгээлинде түптөлгөн.

Тармактар боюнча алып караганда 2013-жылдын январь-сентябрь айларында ИДӨнүн өсүшү, кайра иштетүү өнөр жайы өндүрүшүнүн көбөйүүсүнүн (салым +3,5 п.п.), эң башкысы “Кумтөр” ишканаларынын өндүрүш көлөмүнүн (салым +3,4 п.п.) эсебинен жүргөн.

Кайра иштетүү өнөр жайында өндүрүш көлөмү өткөн жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 34,7 пайызга көбөйгөн (-43,4 пайыз). Бул, металлургия өндүрүшүнүн жана даяр металл буюмдарын чыгаруунун көбөйүүсү (1,9 эсеге), булгаары иштетүүнүн, булгаарыдан буюмдарды жана бут кийимдерди жасап чыгаруунун (31,0 пайыз), химия өндүрүшүнүн (30,3 пайыз), транспорттук каражаттарын жана жабдууларды жасап чыгарууну (29,5 пайыз) жана башка металл эмес минерал продукцияларын (28,6 пайыз) өндүрүп чыгаруунун көбөйүүсүнө байланыштуу болгон.

Айыл чарба тармагында 2013-жылдын январь-сентябрь айларында өсүш 4,2 пайызды түзгөн (өткөн жылдын тиешелүү мезгилинде – 2,8 пайыз эле). Айыл-чарбасынын ИДӨгө кошкон алгылыктуу салымы 0,8 пайыз чегинде катталган.

Алдын ала алынган маалыматтар боюнча 2013-жылдын январь-сентябрь айларында негизги капиталга инвестицияны өздөштүрүү деңгээли 2012-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 13,8 пайызга көбөйүп, 41,3 млрд. сом чегинде түптөлгөн.

¹ УСКнын алдын ала берген маалыматтары боюнча.

² УСКнын такталган маалыматтары боюнча ИДӨ көлөмү 0,1 пайызга кыскарган

³ «CenterraGoldInk.» 2013-жылдын 30-октябрындагы пресс-релизине ылайык.

Негизги капиталга инвестицияларды каржылоо булактарынын түзүмүндө ички инвестициялар олуттуу үлүштү ээлөөдө (инвестициялардын жалпы көлөмүнөн 64,1 пайыз), мында алардын үлүшү өткөн жылдагыга караганда төмөндөөгө ык коюуда.

Инвестициялардын тармактык түзүмүндө салымдардын негизги үлүшүн тоо кендерин казып алуу өнөр жайы – 27,7 пайыз, транспорт жана байланыш («Талас-Тараз-Суусамыр», «Ош-Иркештам», «Ош-Исфана», «Бишкек-Нарын-Торугарт», «Түштүк транспорт коридор» автожолдорун реконструкциялоо боюнча долбоорлорго инвестициялар, “Регионалдык жол коридорун жакшыртуу” долбоору боюнча жолдорду реабилитациялоо) – 15,6 пайыз, кайра иштетүү өнөр жайы – 13,3 пайыз («Кумтөр» ишканасына инвестициялар, Кара-Балтадагы мунай иштетүүчү заводду курууга каражаттарды тартуу) ээлеген.

1.1.1.1-таблица. Каржылоо булактары боюнча негизги капиталга инвестициялар

	2012-ж.	2013-ж.	2013-ж. январь-сентябрь	
	январь-сентябрь	январь-сентябрь	үлүшү, пайыздар	реалдуу өсүш арымы ¹ , пайыздар
Бардыгы	35 379,8	41 253,9	100,0	113,8
Ички инвестициялар	25 674,6	26 439,8	64,1	100,4
Республикалык бюджет (өзгөчө кырдаалга кеткен каражаттарды кошо агланда)	1 768,1	1 540,1	3,7	85,2
Жергиликтүү бюджет	514,8	260,6	0,6	49,6
Ишканалар жана уюмдар каражаттары	13 559,3	13 465,2	32,6	96,8
Банктардын кредиттери	293,7	166,0	0,4	55,4
Калктын каражаттары	9 538,7	11 007,9	26,7	112,6
Тышкы инвестициялар	9 705,2	14 814,1	35,9	1,5 ж.
Чет өлкө кредиттери	3 262,0	7 772,3	18,8	2,3 ж.
Тике чет өлкө инвестициялар	4 697,7	3 602,2	8,7	74,9
Чет өлкө гранттары жана гуманитардык жардам	1 745,5	3 439,6	8,3	1,9 ж.

Булагы: КР УСК

¹Арымы салыштырма баасында эсептелген

Кирешелерди пайдалануу ыкмасы боюнча алынган ИДӨ маалыматтарынын негизинде, 2013-жылдын биринчи жарымында¹ ички суроо-талаптын өсүшүнүн эсептик көрсөткүчү (түпкү керектөөгө жана дүңүнөн топтоого чыгашалар суммасы) 2012-жылдын биринчи жарымындагы 117,0 пайызга караганда 109,9 пайызды түзгөн. Ички суроо-талаптын өсүшү, үй чарбаларынын керектөөсүнүн көбөйүүсү (+16,7 пайыз), баалуулуктарды таза сатып алуу (+49,8 пайыз) жана материалдык жүгүртүү каражат запасынын алгылыктуу өзгөрүүсү (+8,5 пайыз) менен шартталган.

Өтүп жаткан жылдын акырына чейин өлкөнүн экономикалык өнүгүшү, экономиканын негизги тармактарынын учурда сакталып турган өнүгүү шарттарынын жана соода боюнча негизги өнөктөштөрүнөн болгон өлкөлөр менен соода шарттарынын алкагында жүрөт. Кызмат көрсөтүү жана өнөр жайы чөйрөсү ИДӨнүн өсүшүнө эң чоң салым кошору күтүлүүдө. Бүтүндөй алганда, 2013-жылы Кыргызстанда ИДӨнүн өсүшү, “Кумтөр” алтын кенин казып алуу ишканаларында пландаштырылган өндүрүш болжолдонгон деңгээлге жетип (550-600 миң унция), экономика тармактарынын учурдагы өсүш арымы сакталган шартта 10 пайызды түзөт. ИДӨ дефлятору 3,0 пайыз деңгээлинде болжолдонууда

Эмгек рыногу жана эмгек акы

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети (УСК) тарабынан үй чарба жана жумуш күчү бюджеттерине интеграцияланган иликтөөлөр боюнча, 2012-жылы калктын экономикалык активдүү саны 2,5 млн. адамды түзгөн.

¹ Бул жерде жана мындан ары текст боюнча: мурдагы мезгилдерге шилтеме келтирүү 2013-жыл үчүн маалыматтардын жоктугу менен шартталган.

2012-жылы жаңыдан түзүлгөн жумуш орундарынын саны 112,5 миң бирдикти түзгөн. Жумуш орундарынын олуттуу бөлүгү формалдуу эмес секторго (жеке ишкерлер жана дыйкан (фермер) чарбалары) туура келген, анда 104,9 миң жаңы жумуш орду түзүлгөн.

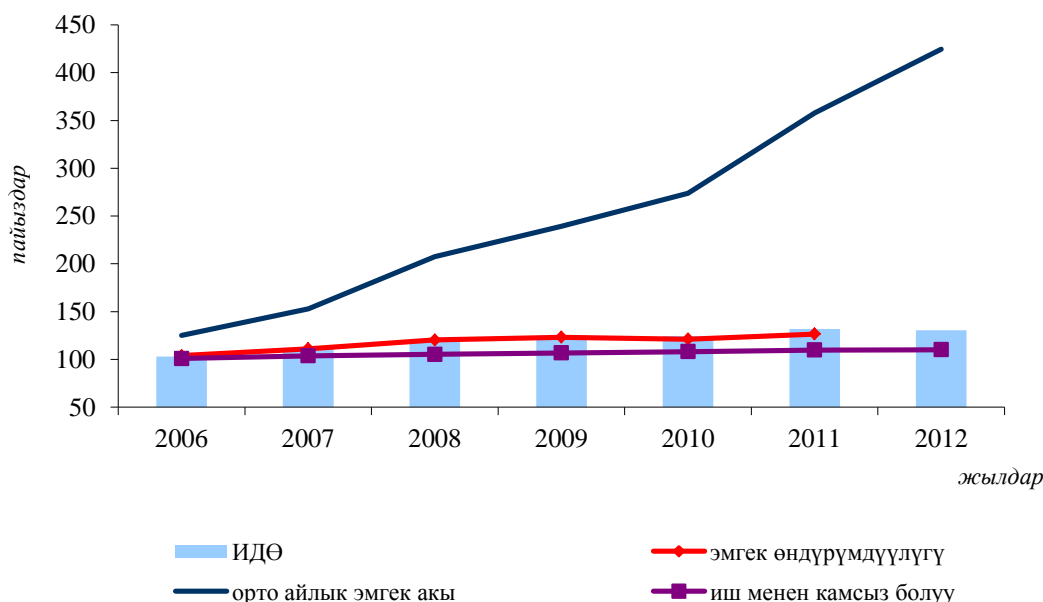
Жумушсуздук деңгээли 2011-жылдагыга караганда бир аз төмөндөп, 8,4 пайыз чегинде катталган. Эркектер арасында жумушсуздук болжолу менен бир деңгээлде – 7,7 пайыз чегинде сакталууда, ошол эле учурда аялдар арасында бул көрсөткүч кароого алынган мезгил ичинде 9,5 пайызга чейин төмөндөгөндүгү белгиленген. Иликтөөлөрдүн негизинде алынган маалыматтар боюнча өлкөдөгү жумушсуздардын ичинен негизги үлүштү, алардын жалпы санынан 42,9 пайызын жашы 20дан 29га чейинки жаштар түзгөн.

Жумушсуздардын тең жарымына жакыны орто (толук) жалпы билимге ээ (49,6 пайыз), бирок акыркы жылдары бул топтун үлүшү бара-бара төмөндөгөндүгү байкалууда. Ушуну менен катар эле, эмгек рыногунда баштапкы жана негизги жалпы билимге, ошондой эле баштапкы кесиптик билимге ээ жумушсуздардын санынын артып жаткандагы байкалууда.

2012-жылы орточо айлык номиналдык эмгек акы 2011-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 15,3 пайызга көбөйгөн (орточо айлык реалдуу эмгек акынын өсүшү 12,1 пайызды түзгөн). Эмгек акынын эң эле олуттуу өсүшү тоо кендерин казып алуу өнөр жайында, саламаттыкты сактоо тармагында, электр энергиясын, газды жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү чөйрөсүндө байкалган. Эмгек акынын өсүш арымы, мамлекеттик чыгашалардын көбөйтүлүшүнүн алкагында бюджет чөйрөсүндө анын жогорулатышы менен камсыз кылынган: 2012-жылы чыгашалардын өсүшү 13,5 пайыз чегинде катталган.

Дүң кошумча нарк индексинин эмгекке сарптоолор индексине карата катышын мүнөздөгөн эмгек өндүрүмдүүлүгү индекси 2011-жылы¹ бир жыл мурдагыга салыштырганда 4,3 пайызга жогорулаган.

1.1.1.1-график. ИДӨнүн, эмгек өндүрүмдүүлүгү, калктын иш менен камсыз болуусунун жана эмгек акынын өзгөрүүсү (2005 = 100 пайыз)

Калктын жана эмгек ресурстарынын өлкө ичинде жана өлкөлөр ортосунда жылышы республикадагы эмгек рыногунун мүнөздүү өзгөчөлүгүнүн бири болуп саналат. Алсак, эмгек, иш менен камсыз кылуу жана миграция министрлигинин маалыматы боюнча 350 миңден 500 миңге жакын жаран Кыргызстандын чегинен тышкары иштеп жатышат. УСКнын маалыматтары боюнча 2012-жылы өлкөдөн миграциялык агылып чыгуу 2011-жылдагы 39,4

¹2012-жыл үчүн маалыматтардын жоктугунан улам, мурдагы мезгилдерге шилтеме келтирилген.

миң адамдан 7,4 миң адамга чейин кыскарган болсо, республика ичинде миграция 2,4 миң адамга чейин көбөйгөн (2011-жылы 1,7 миң адам).

1.1.2. Бюджет-салык саясаты

2011-жылы фискалдык сектордо жагдай 2010-жылдын апрель жана июнь айларындагы саясий окуялардан кийин экономикалык жигердүүлүктүн калыбына келишинин алкагында түптөлгөн. Мында, мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүнүн салыштырмалуу ишенимдүү өсүшкө ээ болушуна карабастан, тартыштык көрсөткүчү ИДӨгө карата 4,7 пайыз өлчөмүндө калыптанган (2010-жыл бул көрсөткүч ИДӨгө карата 4,9 пайыз чегинде болгон).

2012-жылы өндүрүштүн төмөндөшүнөн улам, “Кумтөр” ишканаларынан салыктык түшүүлөрдүн азаюусу, ошондой эле расмий трансферттердин кыскарышы бюджеттин ресурстук бөлүгүнө каражаттардын түшпөй калышына алып келген. Ошол эле учурда, салыктарды администрлөөнүн жакшыртылышы жана салыктык түшүүлөрдүн өсүшүнө өбөлгө түзгөн бир катар ченемдик актылардын кабыл алынышы, ошондой эле “Кумтөр” ишканаларынан 1,4 млрд. сом өлчөмүндө аванстык төлөмдөр салыктык кирешелердин жогорку өсүш арымын сактап калууга мүмкүндүк берген. Буга карабастан эмгекке төлөөгө, субсидияларга жана социалдык жөлөк пулдарга чыгашалардын, ошондой эле электр энергетикасы жана транспорт чөйрөсүндө ири масштабдуу долбоорлордун ишке ашырылышына байланыштуу чыгашалардын көбөйүүсү, бюджет тартыштыгынын 20,2 млрд. сом же ИДӨгө карата 6,6 пайызга көбөйүүсүнө алып келген.

2013-жылы салыктык кирешелердин түшпөй калышы мурдагыдай эле, мамлекеттик бюджеттин ресурстук базасын түптөөдө эң эле курч маселенин биринен болгон. Алтынга дүйнөлүк баанын төмөндөшү, импорттун айкын өсүш арымынын басандашы, ошондой эле түшүүлөр боюнча кыйла жогорулатылган болжолдоолор салыктык кирешелердин жетиштүү түшпөй калышынын негизги себептеринен болгон. Жыйынтыгында, 2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде мамлекеттик бюджеттин жалпы кирешелери 71,6 млрд. сомду же ИДӨгө карата 30,2 пайызды түзгөн (2012-жылдын январь-сентябрь айларындагы ушул эле көрсөткүчө салыштырганда, көбөйүү 14,0 пайыз түзгөн). Анын ичинде салыктык кирешелердин түшүүсү 51,7 млрд сом же ИДӨгө карата 21,8 пайыз чегинде катталган.

Эмгекке төлөөгө, субсидияларга жана социалдык жөлөк пулдарга чыгашалардын артышы уланып, ошондой эле товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сатып алууга чыгашалар көбөйгөн. Бирок, мамлекеттик инвестициялар программасынын ишке ашырылышына байланыштуу чыгашалар кыскарган. Бүтүндөй алганда, 2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде мамлекеттик бюджеттин жалпы чыгашалары 76,7 млрд. сомду¹ же 2012-жылдын ушул мезгил ичиндеги көрсөткүчүнө салыштырганда 3,1 пайызга көбөйүү менен ИДӨгө карата 32,4 пайызды түзгөн.

Ошентип, жылдын тогуз айы ичиндеги бюджет тартыштыгы 5,2 млрд. сомду же ИДӨгө карата 2,2 пайызды түзгөн. Ал эми 2012-жылдын ушул мезгилинде бюджет ИДӨгө карата 5,5 пайыз өлчөмүндөгү тартыштыгы менен аткарылган эле. Келип түшкөн расмий трансферттерди эске албаганда, мамлекеттик бюджеттин тартыштыгы 10,5 млрд. сом же ИДӨгө карата 4,4 пайыз чегинде катталган.

¹ Бул жерде жана мындан ары Улуттук банктын эсептөөлөрүнүн негизинде алынган маалыматтар келтирилген.

Эсептөө палатасынын 2012-жылга каралган республикалык бюджеттин аткарылышына тиешелүү отчетко, аудиттин жыйынтыгы боюнча сунуш-көрсөтмөлөрүнө ылайык Финансы министрлиги тарабынан МИПти эсепке алууда, кайра кредиттелген каражаттар боюнча өзгөртүүлөр киргизилген. Алар 2013-жылдын сентябрь айынан тартып, финансылык активдер катары эсепке алынуу менен бюджет тартыштыгын жабуу булактарында чагылдырылууда¹.

Өзгөртүлгөн усулдук ыкмага ылайык, жылдын январь-сентябрь айларынын жыйынтыгы боюнча мамлекеттик бюджеттин кирешелери жана чыгашалары (финансылык эмес активдерди сатууну-сатып алууну кошо алганда) баланстаптырылып, 71,6 млрд. сомду же ИДӨгө карата ар бири 30,2 пайызды түзгөн. Натыйжада, мамлекеттик бюджеттин тартыштыгы 0,01 млрд сом чегинде катталган.

Өкмөт тарабынан жактырылган “Кыргыз Республикасынын 2013-жылга республикалык бюджетти жана 2014-2015-жылдарга болжолдоолор жөнүндө” мыйзамга өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” мыйзам долбооруна ылайык, 2013-жылдын жыйынтыгы боюнча бюджет тартыштыгы 7,3 млрд. сом деңгээлинде же ИДӨгө карата 2,1 пайыз чегинде күтүлүүдө

1.1.3. Төлөм теңдеми

2011-жыл өлкөдө тышкы экономикалык ишкердиктин жигердүүлүгүнүн артышы менен мүнөздөлгөн. Соода операцияларынын көлөмүнүн артышына алтынга жана чийки мунайга дүйнөлүк баанын жогорулоосу сыяктуу (тиешелүүлүгүнө жараша 21,0 жана 27,0 пайыз) тышкы факторлордой эле, өндүрүштүн физикалык көлөмүнүн өсүшү сыяктуу ички факторлор да таасир эткен. Мындай тенденциялар экспорттук жана импорттук операциялар көлөмүнүн тиешелүүлүгүнө жараша, 27,5 жана 32,0 пайызга ыргактуу өсүшүн шарттаган. Бирок, тике чет өлкө инвесторлорунун кирешелеринин өсүшү менен бирге товарлар импортунун экспорттон озгон арымда өсүшү күндөлүк эсептин тартыштыгын 512,5 млн. АКШ долларына чейин көбөйткөн (ИДӨгө карата 8,6 пайыз). Мында, күндөлүк трансферттер көлөмү 1 838,7 млн. долларды түзгөн. Резидент эместердин кайра инвестицияланган пайдасы жаңыдан тартылган тике инвестициялары менен бирге 2010-жылга салыштырганда, 693,6 млн. АКШ доллары өлчөмүндөгү тике чет өлкө инвестицияларынын көлөмүнүн олуттуу агымын алып келген. 2011-жылы сырттан карыз алуу көлөмүнүн 52,2 млн. доллардан 361,1 млн. долларга чейин өсүшү байкалган. Жогоруда белгиленгендердин таасири астында капитал менен операциялар жана финансылык операциялар эсебинин теңдеми 893,8 млн. АКШ долларына чейинки өсүшкө ээ болгон. Жыйынтыгында, төлөм теңдеминин оң сальдосу 38,6 пайызга көбөйүп, 106,4 млн. доллар өлчөмүндө калыптанган. Мында, дүң эл аралык камдардын 1 834,5 млн. доллар өлчөмүндөгү көлөмү (жыл акырына карата) товарлар жана кызмат көрсөтүүлөрдүн болочок импортунун 3,5 айлык көлөмүн жабууну камсыз кыла алган.

2012-жылдын жыйынтыгы боюнча төлөм теңдеминин оң сальдосу 77,9 пайызга көбөйүү менен 189,3 млн. АКШ доллары өлчөмүндө түптөлгөн. Ушул эле учурда, товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр теңдеминин тартыштыгынын өсүшү жүрүп, бул күндөлүк эсептин абалынын начарлоосуна алып келип, анын терс сальдосу жыл жыйынтыгы боюнча 1 000,7 млн. АКШ долларын же ИДӨгө карата 15,5 пайыз чегинде катталган. Күндөлүк трансферттер агымынын көлөмү 2011-жылдагы көрсөткүчкө салыштырганда 12,1 пайызга көбөйүү менен 2 061, 5 млн. долларды түзгөн. 2012-жылы Түркия Республикасы алдындагы мамлекеттик карыздын жоюлуп салынышынын жана мигранттардын активдерди алып кетишинин басандашынан улам, капитал менен операциялар эсебинин оң сальдосу дээрлик эки эсеге көбөйгөндүгү байкалган. Мында, тике чет өлкө инвестицияларынын агымынын кыскарышы, чет өлкөлөрдөгү эсептерде жайгаштырылган акча каражаттарын пайдалануунун эсебинен

¹ Булагы: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн “Кыргыз Республикасынын “2013-жылга республикалык бюджетти жана 2014-2015-жылдарга болжолдоолору жөнүндө” мыйзамына өзгөртүүлөрдү киргизүү тууралуу” мыйзам долбоору жөнүндө” токтом долбооруна карата маалымдама-негиздеме.

ишканалардын капиталынын агымы менен нейтралдаштырылган. Жыйынтыгында, капитал менен операциялар жана финансылык операциялар эсебинин теңдеми 1 003,1 млн. долларга чейин өскөн. 2012-жылдын акырына карата дүң эл аралык камдардын көлөмү 2 066,6 млн. долларды түзгөн. Улуттук банктын камдык активдеринин өлчөмү товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр импортунун болочоктогу зарыл көлөмүнүн ордун жабуунун 3,5 айлык көлөмүнө туура келген.

Алдын ала маалыматтарга ылайык, 2013-жылдын тогуз айынын жыйынтыгы боюнча соода теңдеминин тартыштыгынын өсүшү күндөлүк операциялар эсебинин терс сальдосунун ИДӨгө карата 18,5 пайызга чейин көбөйүүсүнө алып келиши ыктымал. Кароого алынган мезгил ичинде төмөнкүдөй негизги факторлордун эсебинен Кыргыз Республикасынын соода теңдеминин тартыштыгынын 2 340,8 млн. АКШ долларына чейин көбөйүүсү күтүлүүдө (22,1 пайызга өсүш):

- алынып келинген мунай заттарынын нарктык көлөмүнүн 106,6 млн. АКШ долларына көбөйүүсү;
- кийим-кечелерди жана ага тиешелүү буюмдарды экспорттоонун 38,0 млн. АКШ долларына кыскарышы жана айрым башка товарларды алып кетүүнүн төмөндөшү.

2013-жылдын январь-сентябрь айларында товарлар экспорту (ФОБ баасында) 2012-жылдын тиешелүү мезгилиндеги ушул көрсөткүчкө салыштырганда 3,6 пайызга көбөйүү менен 1 610,6 млн. АКШ долларын түзөт. Алтын экспортунун көлөмүнүн 11,8 пайызга өсүшү күтүлүүдө (абсолюттук мааниде алганда 31,3 млн. АКШ долларына). Алтынды жана мунай заттарынын реэкспортуна кошумча баа берүүнү эске албаганда, экспорт 2,3 пайызга төмөндөп, 1 001,0 млн. АКШ доллары деңгээлинде түптөлөт. Төмөндөө негизинен, кийим-кечелерди жана ага тиешелүү буюмдарды (30,5 пайыз же 38,0 млн. доллары), кендерди жана баалуу металлдар кошулмаларын (65,9 пайыз же 24,6 млн. доллар) жана электр тогун (33,1 пайыз же 15,2 млн. доллар) экспорттоонун азайышынан улам келип чыгат.

Товарлар импорту (ФОБ баасында) 2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде 13,8 пайызга көбөйүп, 3 951,4 млн. АКШ долларына жетет. Импорт түзүмүндө өзгөрүү, эң башкысы, алынып келинген мунай заттар көлөмүнүн 17,2 пайызга же абсолюттук мааниде алганда 119,4 млн. АКШ долларына өсүшүнөн байкалат. Ошондой эле, чоюндан, болоттон жана алюминийден конструкцияларды сунуштоо көлөмү (3,0 эсеге же 58,5 млн. АКШ долларына), чоюнду жана болотту (19,3 пайыз же 31,2 млн. АКШ доллары), авиаотунду (40,3 пайыз же 28,2 млн. долларга) жана башка товарларды берүүлөр көбөйөт.

Өтүп жаткан жылдын январь-сентябрь айларында кызмат көрсөтүүлөр теңдеми (кошумча эсептөөлөрдү эске алуу менен) 113,0 млн. АКШ доллары деңгээлинде терс күтүлүүдө, бул 2012-жылдагы салыштырмалуу көрсөткүчтөн 27,4 пайызга төмөн.

Кароого алынган мезгил ичинде кирешелер теңдеминин терс сальдосунун 71,7 пайызга (217,8 млн. долларына чейин) көбөйүүсү күтүлүүдө, бул эң башкысы, ишканалардын кайра инвестицияланган пайдасынын көлөмүнүн 66,0 млн. доллардан 163,0 млн долларына чейин көбөйүүсүнүн эсебинен күтүлөт (2,8 эсеге өсүш).

Күндөлүк трансферттер боюнча таза агым 1 609,5 млн. доллар өлчөмүндө түптөлөт, бул 2012-жылдын тогуз айы ичиндеги көрсөткүчтөн 12,3 пайызга көп. Отчеттук мезгил ичинде ушул топ боюнча негизги өсүш, мурдагыдай эле, күндөлүк трансферттердин эсебинен камсыз кылынат. Алардын таза агымы 9,1 пайызга көбөйүп, 1 560,8 млн. долларды түзөт.

2013-жылдын тогуз айынын жыйынтыгы боюнча капитал менен операциялар жана финансылык операциялар эсеби 782,7 млн. доллар өлчөмүндө оң сальдодо түптөлөт, бул 2012-жылдын январь-сентябрь айларындагы тиешелүү көрсөткүчтөн 3,4 пайызга көп.

Капитал менен операциялар эсебинин сальдосу өткөн жылдын тогуз айынын тиешелүү көрсөткүчүнө салыштырганда 3,2 эсеге көбөйүп, 258,2 млн. АКШ доллары өлчөмүндө оң күтүлүүдө. Ушул жылдын 2-чейрегинде Кыргыз Республикасынын Россия

Федерациясы алдындагы¹ 188,9 млн. доллар өлчөмүндөгү мамлекеттик карызынын эсептен жоюлуп салынышы боюнча операциянын чагылдырылышы капитал менен операциялар эсебинин профицитинин өсүшүнө түрткү берген негизги себептен болгон.

Кароого алынып жаткан мезгил ичинде финансы эсебинин оң сальдосу 28,2 пайызга төмөндөп, 524,5 млн. АКШ доллары өлчөмүндө калыптанат. Тике жана башка инвестициялар финансылык эсептин теңдемине негизги таасир этүүчүлөрдөн болот.

Республикага тике инвестициялардын таза агымы 2,3 пайызга (318,0 млн. долларына) көбөйөт, бул негизинен кайра инвестицияланган кирешелердин таза көлөмүнүн 66,0 млн. доллардан 163,8 млн. долларга чейин өсүшүнүн эсебинен камсыз кылынат. Башка капиталга – тике инвестициялардын таза агымы 33,6 пайызга төмөндөп, 151,7 млн. АКШ долларына жетет. Отчеттук мезгил ичинде “башка инвестициялар” тобу боюнча капиталдын таза агымы 49,7 пайызга азайып, 208,3 млн. АКШ долларын түзөт. Резиденттердин активдеринин, негизинен, коммерциялык банктардын активдеринин 116,0 млн АКШ долларына өсүшү менен камсыз кылынган 62,6 млн. АКШ долларына көбөйүүсү, бул динамикага басымдуу таасирин тийгизет. Резиденттердин милдеттенмелери да 270,9 млн. АКШ долларына көбөйөт, бул пландаштырылып жаткандай эле, ишканалардын кредитордук карызынын 152,9 млн. АКШ долларына өсүп кетиши жана тышкы карыз боюнча 107,5 млн. АКШ доллары өлчөмүндөгү капиталдын таза агымынын натыйжасында келип чыгат.

Ошентип, 2013-жылдын тогуз айынын жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасынын төлөм теңдеми 115,0 млн. АКШ доллары өлчөмүндө оң сальдодо түптөлөт. “Каталар жана калтырып кетүүлөр” 394,4 млн. АКШ доллары деңгээлинде болжолдонууда, ушунун өзү операцияларды статистикалык эсепке алуунун толук жүргүзүлбөй жатышын тастыктоодо¹. Дүң эл аралык камдардын көлөмү товарлар жана кызмат көрсөтүүлөрдүн болочок импортунун 3,4 айлык көлөмүн жаба алат. 2013-жыл жыйынтыгы боюнча алгачкы 9 ай ичиндеги түптөлгөн тенденциялардын сакталышын эске алуу менен күндөлүк операциялар эсебинин тартыштыгы ИДӨгө карата 18,1 пайыз деңгээлинде күтүлөт. Бул 2012-жылдагы тартыштыктан 2,6 пайыздык пунктка ашат.

Мурдагыдай эле, күндөлүк эсептин түзүмүндө соода теңдеминин тартыштыгы басымдуу таасир этүү менен анын өсүшү 16,2 пайыз деңгээлинде күтүлөт. Ушуну менен бирге эле, 2013-жылдын жыйынтыгы боюнча эл аралык кызмат көрсөтүүлөр боюнча алгылыктуу динамика сакталат. Алсак, сунушталган кызмат (25,8 пайыз) көрсөтүүлөрдүн алынган кызматтар динамикасына (15,8 пайыз) салыштырганда озгон өсүшкө ээ болушунан улам, эл аралык кызмат көрсөтүүлөрдүн терс теңдеми 45,6 пайыз деңгээлине кыскарат. Ушуну менен катар эле, акча которуулардын таза агымынын өсүш арымы 8,5 пайызга чейин бир аз кыскарышы күтүлөт.

Мурдагыдай эле, күндөлүк эсептин тартыштыгын каржылоо тике чет өлкө инвестицияларынын агымынын (452,7 млн. АКШ доллары) жана тышкы насыялардын (займдардын) (284,4 млн. доллар) эсебинен жүзөгө ашырылат.

Натыйжада, жалпы төлөм теңдеми 144,6 млн. АКШ доллары деңгээлинде оң чыгат. Демек, Улуттук банктын камдык активдеринин ордун жабуу деңгээли коопсуз деңгээлде сакталат (импорттун 3,4 айлык көлөмү).

¹ Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Россия Федерациясынын Өкмөтү ортосунда Кыргыз Республикасынын Россия Федерациясы алдында мурда сунушталган кредиттер боюнча карыздарын жөнгө салуу жөнүндө 2012-жылдын 20-сентябрындагы макулдашуусуна ылайык (2013-жылдын 22-майында күчүнө кирген).

¹ Улуттук банктын пикири боюнча, төлөм теңдеминин статистикасында калк керектеген товарлардын көмүскө реэкспорту (чек ара жанында соода жүргүзүү), туристтик кызматтарды экспорттоо жана жеке секторго сырттан займдардын таза агымы боюнча маалыматтар жетиштүү деңгээлде эске алынбайт.

Сомдун реалдуу жана номиналдык эффективдүү алмашуу курсунун индекстери

Алдын ала алынган маалыматтар боюнча сомдун номиналдык эффективдүү алмашуу курсунун индекси (НЭАК) жыл башынан бери 1,4 пайызга жогорулап, сентябрь айынын акырында 112,4 түзгөн. Жогорулоо, отчеттук жылдын сентябрь айында 2012-жылдын декабрь айындагы орточо курсуна салыштырганда сомдун түрк лирине карата 9,8 пайызга, орус рублине карата 3,1 пайызга чыңдалуусу менен шартталган¹. Ушуну менен бирге эле, сомдун кытай юанына жана еврого карата 4,9 пайызга, АКШ долларына карата 3,1 пайызга, казак теңгесине карата 1,3 пайызга баасынын түшүүсү байкалган.

Сомдун НЭАК индексинин чыңалуусу менен катар эле, Кыргызстанда инфляция деңгээлинен бир аз төмөн чекте кармалып турушу² реалдуу эффективдүү алмашуу курсу индексинин төмөндөшүн шарттаган, ал 2012-жылдын декабрь айынан тартып, 0,5 пайызга төмөндөө менен ушул жылдын сентябрь айынын акырында 112,1 ди түзгөн.

1.1.3.1-таблица. Алмашуу курсу боюнча негизги көрсөткүчтөр

	2011 (ор.)			ай жыл башына карата (айдын акырына)			өткөн жылдагы айга карата (айдын акыры)		
	2012 (ор.)	%		2012-ж. Декабрь	2013-ж. Сентябрь*	%	2012-ж. Сентябрь	2013-ж. Сентябрь*	%
РЭАК	112,0	110,7	-1,2	112,6	112,1	-0,5	111,3	112,1	0,7
НЭАК	114,3	113,2	-1,0	110,8	112,4	1,4	113,0	112,4	-0,6
РЭТАК кытай юанына карата	149,8	143,7	-4,0	146,3	138,2	-5,5	144,9	138,2	-4,6
НЭТАК кытай юанына карата	80,7	77,4	-4,2	75,8	72,1	-4,9	77,6	72,1	-7,1
РЭТАК еврого карата	134,9	144,2	6,9	146,3	139,7	-4,5	144,9	139,7	-3,6
НЭТАК еврого карата	68,4	72,8	6,4	71,0	67,5	-4,9	73,1	67,5	-7,6
РЭТАК каз. теңгесине карата	112,0	110,7	-1,2	112,6	112,1	-0,5	111,3	112,1	0,7
НЭТАК каз. теңгесине карата	106,7	106,5	-0,2	106,6	105,1	-1,3	107,2	105,1	-1,9
РЭТАК орус рублине карата	73,0	74,1	1,6	74,2	74,1	-0,1	74,5	74,1	-0,5
НЭТАК орус рублине карата	107,9	112,1	3,9	110,0	113,4	3,1	113,7	113,4	-0,3
РЭТАК түрк лирасына карата	125,4	124,8	-0,4	125,1	132,7	6,1	125,5	132,7	5,7
НЭТАК түрк лирасына карата	279,0	294,2	5,4	289,8	318,2	9,8	295,1	318,2	7,8
РЭТАК АКШ долларына карата	187,7	184,5	-1,7	192,0	184,9	-3,7	184,5	184,9	0,2
НЭТАК АКШ долларына карата	103,4	101,5	-1,8	100,6	97,5	-3,1	101,7	97,5	-4,1

* алдын алга маалымат

↓ - сомдун нарксыздашы, атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн жакшыруусу
 ↑ - сомдун бекемдеши, атаандаштыкка жөндөмдүүлүктүн начарлоосу

1.1.4. Финансы рыногунун негизги индикаторлору

Өлкөдө 2010-жылы орун алган терс социалдык саясий окуялар жана алардын кесепеттери финансы рыногунун өнүгүү процессинде дисбаланска алып келген. Ошондой болсо да, учурунда кабыл алынган тиешелүү чаралар ичтеги жагдайлардын терс кесепеттерин четтетүүгө жана айрым банктардагы кризистик жагдайлардын бүтүндөй финансы системасына тарап кетишин алдын алып, бөгөт коюуга мүмкүндүк берген.

2011-жылы финансы рыногунда туруктуу жагдай сакталган. Өлкөнүн соода боюнча негизги өнөктөш өлкөлөрүндө жана республиканын экономикасынын бардык секторлорунда экономикалык жогорулоонун шартында, бардык негизги финансылык көрсөткүчтөрдүн өсүшү белгиленген: кредиттөө чөйрөсү кеңейип, банк тутумуна карата ишеним калыбына келген. Ошол эле жылы Өкмөт тарабынан айыл-чарба тармагын мамлекеттик колдоого алуу

¹ Сомдун эки тараптуу алмашуу курсунун номиналы боюнча маалыматтар келтирилген, индексти эсептөө үчүн базалык мезгил катары 2000-жыл пайдаланылган.

² Кыргыз Республикасында инфляция 2013-жылдын январь-сентябрь айларында 1,5 пайызды түзгөн, ошол эле учурда алдын ала алынган маалыматтар боюнча соода боюнча негизги өнөктөш өлкөлөрдө инфляцияны орточо деңгээли 3,5 пайызды түзгөн.

чарасы катары “Фермерлерге алгылыктуу шарттарда кредиттер” (ФК-1) программасы ишке киргизилген. Ушул долбоордун алкагында жалпы суммасы 565,1 млн сом кредит берилген.

Банк тутумунда ликвиддүүлүктүн артышынын алкагында, рыноктун негизги көрсөткүчтөрү алгылыктуу чекте өсүшүн тастыктай алган. Депозиттик базанын өзгөрүү динамикасы анын сомдук түзүүчүлөрүнүн өсүшүнүн эсебинен алгылыктуу жакка ыктап өзгөргөн. 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча депозиттик база 2012-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда 18,1 пайызга көбөйүү менен 40,2 млрд. сомду түзгөн. Жаңыдан кабыл алынган аманаттар боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чен, 2010-жылдын тиешелүү мезгилиндеги көрсөткүчкө салыштырганда, өзгөрбөстөн 1,5 пайызды түзгөн, улуттук валютада ал 2,2 пайыз (+0,2 п.п.), ал эми чет өлкө валютасында 0,8 пайыз (-0,3 п.п.) чегинде катталган. Депозиттик эсептердеги каражаттардын алгылыктуу чекте өсүшкө ээ болушун, эң оболу, жылдын акыркы эки айында шайлоо алдындагы жана андан кийинки процесстердин алкагында түптөлгөн социалдык-саясий жагдайлар менен түшүндүрүүгө болот. 2011-жыл жыйынтыгы боюнча кредиттик портфель 30,9 млрд. сомду (+17,3 пайызды) түзүп, валюта сыяктуу эле (17,9 пайызга), сом түрүндө (16,5 пайызга) көбөйгөн. 2011-жыл ичинде жаңыдан берилген кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чен 21,5 пайызды түзүп, 2010-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда, 0,4 пайыздык пунктка, улуттук валютада 23,8 пайызга (+0,1 п.п.), чет өлкө валютасында 19,6 пайызга (-0,2 п.п.) төмөндөгөн.

Мамлекеттик баалуу кагаздар рыногунун бардык сегментинде кирешелүүлүктүн жогорулоосу катталган. Мында, Финансы министрлигинин казына векселдери жана Улуттук банктын ноталары кеңири суроо-талапка ээ болгон. Алсак, 2011-жылы жүгүртүүдөгү мамлекеттик казына векселдеринин көлөмү 26,0 пайызга, 3,6 млрд. сомго чейин, ал эми нота көлөмү 2 эсеге жогорулоо менен 1,4 млрд. сомго жеткен. Жыл ичинде АКШ долларынын курстук динамикасы ар багытта болгону менен олуттуу өзгөрүүлөр катталган эмес. 2011-жылдын жыйынтыгы боюнча улуттук валюта АКШ долларына карата өз позициясын бир аз чыңдай алган.

2012-жылы финансы системасы экономикалык өсүштүн бир аз басаңдашы алкагында өнүккөн. Банк тутумунун депозиттеринин жана кредиттеринин өсүш динамикасы инерциясын сактап калган. Банк тутумунун кредит портфелинин сапатынын жакшыргандыгы байкалып, мөөнөтүндө төлөнбөгөн карыздар жана пролонгацияланган кредиттер көрсөткүчү кыскарган. Мында, пайыздык чен көрсөткүчтөрү олуттуу өзгөрүүгө дуушар болбостон, 2011-жылдын тиешелүү мезгилиндеги маанисинде сакталып калган.

Мындан тышкары, 2012-жылдын баш жагында 2011-жылдагы мамлекеттик каржылоо көлөмүндө эле (1 млрд. сом) “Фермерлерге алгылыктуу шарттарда кредиттер” долбоорунун 2-баскычын (ФК-2) өздөштүрүү жөнгө салынган. 2012-жылы ушул долбоордун алкагында 700,4 млн. сом жалпы суммасында кредиттер берилген. Кароого алынып жаткан мезгилдин акырына карата ФК-1, ФК-2 долбоорлор боюнча орду жабылбаган каражаттар тиешелүүлүгүнө жараша 120,0 миң сомду жана 129,5 млн. сомду түзгөн.

Мамлекеттик казына векселдеринин эмиссиясынын жалпы көлөмү 2011-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 16,7 пайызга көбөйүү менен 4,8 млрд. сомду түзгөн. Натыйжада, 2012-жыл жыйынтыгы боюнча жүгүртүү мөөнөтү 3 ай жана 6 ай болгон векселдердин басымдуу өсүш динамикасы катталып, ал вексель ээлеринин жалпы портфелинде баалуу кагаздардын ушул түрүнүн кыйла узак мөөнөттүүлөрүнүн үлүшүнүн төмөндөшүнө алып келген. МКВ портфелинин дюрациясы январь айынын баш жагындагы 186 күндөн декабрь айынын акырындагы 167 күнгө чейин кыскарган.

Финансы системасы 2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде алгылыктуу өсүш тенденциясын сактап калган. Экономикалык жигердүүлүктүн калыбына келиши шартында, коммерциялык банктар кредиттөө чөйрөсүн кеңейтүүгө жетишкен. Иштеп жаткан коммерциялык банктардын кредит портфели 33,9 пайызга өсүп, сентябрь айынын акырында 50,1 млрд. сомду түзгөн (2012-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде кредит портфели 20,8 пайызга көбөйгөн). Кредиттөөнүн өсүшү сом түрүндө кредиттөө (+45,2 пайыз) сыяктуу эле,

чет өлкө валютасында (+25,1 пайыз) кредиттөөнүн кеңейтиши менен камсыз кылынган. Сомдун алмашуу курсунун таасирин эске албаганда, 2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде кредит портфелинин өсүшү 26,6 пайыз чегинде катталган.

Карыздык каражаттардын наркынын төмөндөшү сакталып калган. Алсак, банктардын улуттук валютада жаңыдан берилген кредиттери боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чен 21,2 пайызды түзүп, бир жыл мурдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда, 1,7 пайыздык пунктка төмөндөгөн, валюталык кредиттер боюнча чен 0,5 пайыздык пунктка азайып, 18,6 пайызга чейинкини түзгөн.

Коммерциялык банктардын депозиттик базасынын көлөмү 2013-жылдын сентябрынын акырына карата 62,2 млрд. сомду түзгөн, жыл башынан бери ал 22,8 пайызга көбөйгөн. Бул улуттук валютадагы депозиттердин өсүшүнүн (11,7 пайызга, 30,1 млрд. сомго чейин) сыяктуу эле, чет өлкө валютасындагы депозиттердин (35,3 пайызга, 32,1 млрд сом эквивалентине чейин) өсүшү эсебинен жүргөн.

Жаңыдан кабыл алынган сом түрүндөгү депозиттердин орточо салмактанып алынган пайыздык чени 2012-жылдын тогуз айы ичиндеги ушул көрсөткүчкө салыштырганда, 2,3 пайызга чейин (+0,1 п.п.) жогорулаган болсо, чет өлкө валютасындагы аманаттар боюнча 0,8 пайызды түзүү менен 2012-жылдын тиешелүү мезгилиндеги деңгээлде сакталып калган.

2013-жылы “Айыл-чарбасын каржылоо” долбоору бекитилген. Долбоор айыл-чарба азык-түлүгүн өндүрүүчүлөргө берилген кредиттерди субсидиялоого багытталып, 5 коммерциялык банк аркылуу ишке ашырылган. Ушул долбоордун алкагында коммерциялык банктардын финансылык каражаттары кайра иштетүү секторун, мал чарбачылыгын жана өсүмдүк өстүрүүнү өнүктүрүү үчүн айыл-чарба азык-түлүгүн өндүрүүчүлөргө жеңилдетилген чен боюнча сунушталган. Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2013-жылга республикалык бюджеттен каражаттарында жылдык 10% чен боюнча жеңилдетилген кредиттерди өздөштүрүү үчүн коммерциялык банктарга субсидияларды берет. Сентябрь айынын акырына карата долбоор боюнча төлөнгөндөрүн эске алганда, жалпы кредиттик карыз 2,8 млрд. сомду же банктык кредит портфелдин чогуу алгандагы көлөмүндө 5,5 пайызды түзгөн

2013-жылдын январь-сентябрь айларында банктык эмес финансы-кредит мекемелердин (БФКМ) кредиттөө рыногундагы жигердүүлүгү алда канча жогору болгон. Бул институттардын чогуу алгандагы кредит портфелинин өсүшү 21,5 пайызды түзүп, сандык туюндурууда 18,7 млрд. сомго жеткен. Банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин кредиттери боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чен кароого алынган мезгилдин акырына карата: “Кредиттик союздардын финансылык компаниясынын” кредиттери боюнча 15,2 пайызды, микрофинансылык уюмдардын кредиттери боюнча – 31,3 пайызды, кредиттик союздардын кредиттери боюнча – 27,8 пайызды түзгөн.

Мамлекеттик казына векселдеринен турган мамлекеттик баалуу кагаздар рыногу 2013-жыл жыйынтыгы боюнча мамлекеттик бюджеттин 16,9 млрд. сом деңгээлиндеги күтүлүп жаткан тартыштыгынын алкагында чөйрөсүн кеңейтүүнү уланткан. Финансы министрлиги 4,4 млрд. сом жалпы суммасында МКВны жайгаштырган, бул 2012-жылдын тиешелүү мезгилиндегиден 25,1 пайызга жогору. Мында, МКВ сунушу айына 327,3 млн. сомдон 772,8 млн. сом чегинде өзгөрүп туруу менен май айында максималдуу мааниге жеткен. Жылдын сентябрь айынын акырында жүгүртүүдөгү МКВ көлөмү жыл башынан бери 13,7 пайызга көбөйүү менен 4,7 млрд. сомду түзгөн. МКВнын бардык түрү боюнча орточо салмактанып алынган кирешелүүлүк 8,6 пайызды түзүп, 2012-жылдын январь-сентябрь айларындагыга салыштырганда 1,6 пайыздык пунктка төмөндөгөн.

Ушул жылдын 3-чейреги ичинде мамлекеттик казына облигацияларын (МКО) сатуу 1,4 млрд. сомду түзүп, 2012-жылдын январь-сентябрь айларындагы сатуу көлөмүнө салыштырганда 35,7 пайызга төмөндөгөн. Облигацияларга суроо талаптын төмөндөшүнүн натыйжасында, МКО кирешелүүлүгү бир аз жогорулап, 2012-жылдагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда 0,1 пайыздык пунктка көбөйүү менен бир мезгил ичинде орточо алганда 15,1 пайыз чегинде катталган. Жүгүртүүдөгү МКО көлөмү сентябрь айынын

акырына карата 5,7 млрд. сомду түзүп, жыл башындагы тиешелүү көрсөткүчтөн 20,4 пайызга арткан.

Акча-кредит саясатынын максаттарына ылайык, 2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде ноталардын баштапкы рыногунда Улуттук банк орточо айлык эмиссия көлөмүн 3,8 млрд. сомго жакын өлчөмдө колдогон, бул 2012-жылдагы тиешелүү көрсөткүчтөн 54,1 пайызга жогору. Өткөрүлгөн аукциондордун көпчүлүгүндө суроо-талап көлөмү сунуш көлөмүнөн ашкандыктан, баалуу кагаздардын кирешелүүлүгү төмөндөгөн. Ушул мезгил ичинде орточо алынган кирешелүүлүк 3,4 пайызды түзгөн, бул 2012-жылдагы ушул көрсөткүчтөн 4,0 пайыздык пунктка төмөн. Кароого алынып жаткан мезгил ичинде Улуттук банк тарабынан жайгаштырылган нота көлөмү 29,4 млрд сомду түзүп, 2012-жылдагыга салыштырганда 38,4 пайызга көбөйгөн. Ушул мезгил ичинде суроо-талап көлөмү 21,3 пайызга жогорулоо менен 34,6 млрд. сомду түзгөн. Сентябрь айынын акырында Улуттук банктын ноталарынын жүгүртүүдөгү көлөмү 2,7 млрд. сомго барабар болуп, жыл башынан тарта 10,8 пайызга төмөндөгөн.

1.2. Акча-кредит саясатын ишке ашыруудан күтүлүп жаткан натыйжалар

1.2.1. Өткөн мезгил үчүн акча-кредиттик көрсөткүчтөргө анализдөөлөр жана 2013-жылдын акырына карата болжолдоолор

2011-жылы өлкөдө экономикалык жигердүүлүктүн калыбына келгендиги байкалган. Ушуга байланыштуу Улуттук банк инфляциянын өсүшүнө жооп иретинде бир катар чараларды көрүү менен таасири алгылыктуу чекте күчөтүлгөн акча-кредит саясатын жүргүзгөн. Монетардык факторлордун таасирин басаңдатуу үчүн жыл ичинде Улуттук банк үстөк ликвиддүүлүктөн арылтуу көлөмүн арттырган. Алсак, жүгүртүүдөгү нота көлөмү 2 эсеге – 2010-жылдын акырындагы 669,2 млн. сомдон 2011-жылдын акырына карата 1,4 млрд. сомго чейин, ал эми репо шарттарында сатылган мамлекеттик баалуу кагаздар көлөмү дээрлик 3 эсеге – 2010-жылдын акырындагы 70,8 млн. сомдон 2011-жылдын акырындагы 206,8 млн. сомго чейин көбөйтүлгөн. Жүзөгө ашырылып жаткан акча-кредит саясатынын алкагында, Улуттук банк коммерциялык банктар үчүн милдеттүү кам өлчөмүн эсептик базанын 8 пайызынан 9 пайызына чейин көбөйтүп, ошондой эле банктарды кайра каржылоонун адистештирилген фондусунун (БРАФ)¹ кредиттөө максаттары үчүн базалык ченин 2011-жылдын июль айында 10 пайызга чейин жогорулаткан. Ага жүктөлгөн негизги милдеттердин аткарылышына байланыштуу Улуттук банк БРАФтын ишин токтотуу чечимин кабыл алган. Жоюу процесси башталган учурга – 2011-жылдын 1-августуна карата БРАФ бөлүштүргөн каражаттардын көлөмү 2,6 млрд. сомду түзгөн.

Ички банктар аралык валюта рыногуна Улуттук банк чет өлкө валютасына суроо-талаптын анын сунушунан артышына байланыштуу, айрыкча, чет өлкө валютасын сатуучу катары иш алып барган. Алсак, 2011-жылы валюталык интервенциялардын дүң көлөмү 401,6 млн. АКШ долларын түзгөн. Мында, Улуттук банктын таза сатуу көлөмү 160,7 млн. АКШ доллар чегинде катталган. АКШ долларынын сомго карата алмашуу курсу 2011-жылы 1,3 пайызга төмөндөп, жыл акырына карата 46,4847 сом/долларды түзгөн. Акча базасынын өсүш

¹ «Банктарды рефинансылоонун адистештирилген фондусу» ЖЧКсы (БРАФ) финансы ресурстарын банк секторуна тиешелүү тармак үчүн оңдоо коэффициентине корректировкаланган базалык ченге барабар чен боюнча реалдуу секторду кайра каржылоо үчүн сунуштаган. Улуттук банк 2010-жылы жана 2011-жылдын биринчи жарымында акча-кредит саясатынын ушул стандарттык эмес механизмдин колдонуу аркылуу, тышкы жана ички таасирлердин кесепетинен өлкө экономикасынын төмөндөп кетишине жол бербөө максатында, банк секторунун экономиканы кредиттөөсүн колдоого алган. БРАФтын түзүлүшү, чарба жүргүзүүчү субъекттерге колдоо көрсөтүп, көмөктөшүү үчүн кайра каржылоого банк секторуна кошумча ресурстарды сунуштоо аркылуу дүйнөлүк финансылык каатчылыктын кесепеттеринен экономиканы коргоо үчүн көрүлгөн чаралардын бири болуп саналат.

арымы 2011-жыл ичинде 12,8 пайызды түзгөн. Жыл жыйынтыгы боюнча инфляция 5,7 пайыз чегинде катталган.

2012-жылы дүйнөлүк товардык-чийки зат рынокторунда жагдайдын туруксуздугу жана бюджет тартыштыгынын өсүшү негизги факторунан болгон инфляциялык басымды эске алуу менен Улуттук банк 2011-жылы башталган таасири күчөтүлгөн акча-кредит саясатын жүргүзүүнү уланткан. 2012-жылы коммерциялык банктардын үстөк камдарынын өсүшүнө байланыштуу Улуттук банк нота эсебинен сыяктуу эле, кайтарым репо операцияларын ишке ашыруу аркылуу арылтуу операцияларынын көлөмүн бара-бара көбөйтүп отурган. Алсак, Улуттук банктын жүгүртүүдөгү ноталарынын көлөмү 2011-жылдын акырындагы 1,4 млрд. сомдон 2012-жылдын акырындагы 3,1 млрд. сомго чейин өскөн, ал эми репо шарттарында сатылган мамлекеттик баалуу кагаздардын көлөмү 2011-жылдын акырындагы 0,2 млрд. сомдон 2012-жылдын акырындагы 0,8 млрд. сомго чейин көбөйгөн.

2012-жылы банктар аралык валюта рыногундагы чет өлкө валютасына суроо-талап жана сунуш кыйла балансташууга жетишкен, бул Улуттук банкка валюта рыногуна аралашуусун чектөөгө мүмкүндүк берген. Кароого алынган мезгил ичинде Улуттук банк айрыкча чет өлкө валютасын сатуучу катары иш алып барган. Жыл жыйынтыгы боюнча валюталык интервенциялардын дүң көлөмү 47,9 млн. долларды, Улуттук банктын таза сатуусунун көлөмү 38,3 млн. долларды түзгөн. 2012-жыл ичинде АКШ долларынын сомго карата алмашуу курсу 1,97 пайызга жогорулап, 47,4012 сом/долларды түзгөн. 2012-жыл ичинде акча базасы 17,7 пайызга көбөйгөн. 2012-жыл ичинде инфляция 7,5 пайыз чегинде катталган.

2012-жылдын акырында акча-кредит саясатынын пайыздык трансмиссиондук каналынын ишин күчөтүү жана банк системасына экономиканы кредиттөөнү арттыруусуна өбөлгө түзүү максатында Улуттук банк, кайра каржылоо жана улуттук валютада ликвиддүүлүктү колдоо максатында, кредиттик аукцион аркылуу кайра каржылоо инструменттеринин катарын кеңейткен.

2013-жылы Улуттук банк акча-кредит саясатын 2013-2015-жылдарга акча-кредит саясатынын негизги багыттарына ылайык жүргүзгөн. Инфляцияны орто мөөнөттүк мезгил ичинде бир сандык көрсөткүчтө токтотуп туруу акча-кредит саясатынын негизги максатынан болгон. 2013-жылдын тогуз айы ичинде мамлекеттик бюджеттин тартыштыгынын жогорку деңгээлде күтүлүшүнө байланыштуу, инфляциялык тобокелдик сакталып калган. Ушул шартта, монетардык түзүүчүлөрдү чектөө максатында Улуттук банк, банк тутумундагы үстөк ликвиддүүлүктөн, эң башкысы, ноталарды сатуу аркылуу арылтууга аракет жасаган. Мындан тышкары, банк тутумун үстөк ликвиддүүлүктөн кошумча арылтуу максатында, Улуттук банк 2013-жылдын биринчи жарымында кайтарым репо операцияларын басымдуу колдонгон. Ушул мезгил ичинде арылтуу операцияларынын орточо күндүк көлөмү 3,3 млрд. сом чегинде болгон.

2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде берилген “овернайт” кредиттеринин көлөмү 7,7 млрд. сомду түзгөн. Кредиттик аукциондорду өткөрүү аркылуу берилген кредиттердин көлөмү ушул мезгил ичинде 775,8 млн. сом чегинде катталган.

2013-жылдын тогуз айы ичинде Улуттук банктын эсептик чени 1,61 пайыздык пунктка, сентябрь айынын акырындагы 4,25 пайызга чейин жогорулаган.

Валюта рыногунда өткөн тогуз ай ичинде салыштырмалуу туруктуу жагдай сакталып калган, бул Улуттук банкка банктар аралык валюта рыногуна катышуусун чектөөгө өбөлгө түзгөн. Алсак, алмашуу курсунун кескин өзгөрүп кетишине жол бербөө максатында Улуттук банк, 2013-жылдын апрель айында валюталык интервенцияларды ишке ашырган, мында таза сатуу көлөмү 14,7 млн. АКШ долларын түзгөн. Ушуну менен катар эле, эмгек мигранттарынын акчалай которууларынын өсүш арымынын басаңдашы чегинде импорттон экспорттон озгон арымда өсүшүнүн натыйжасында, алмашуу курсунун сезондук динамикасы өткөн жылдардан айырмаланып, анчалык даана байкалган эмес. Жылдын тогуз айы ичинде

АКШ долларынын алмашуу курсу сомго карата 2,6 пайызга жогорулап, сентябрь айынын акырында 48,6197 сом/АКШ долларын түзгөн.

2013-жылдын тогуз айынын жыйынтыгы боюнча акча базасы 6,9 пайызга, кеңири мааниде колдонулуучу акча массасы 15,1 пайызга, ал эми экономикага кредит 25,7 пайызга өскөн.

Улуттук банк 2013-жылдын акырына чейин акча-кредит саясатынын аныкталган багыттарын сактоо менен жыл акырында Өкмөттүн чыгашаларынын күтүлүп жаткан өсүшү шартында, акча базасынын өсүш арымын 16,4 пайыздан ашпаган чекте токтотуп турууга аракеттенет.

Акча сунуштоо булагынын түптөлүшү

Экономиканы кредиттөөгө түрткү берүү Улуттук банктын жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн чаралары менен колдоого алынган. 2012-жылдын акырында Улуттук банк тарабынан колдонууга киргизилген кредиттик аукциондордун алкагында, 2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде берилген кредиттеринин көлөмү 775,8 млн. сомду түзгөн. Мындан тышкары, Улуттук банк эл аралык камдарды толуктоо максатында, ички рынокто алтынды сатып алууну ишке ашырган. Ушул операциялардын натыйжасында камдык акчалардын өсүшүнө салым 0,9 млрд. сомду түзгөн.

Өкмөт тарабынан калкты социалдык колдоого, анын ичинде социалдык коргоого алууга чыгашаларды кошо алганда, мамлекеттик бюджеттин чыгашалары көбөйтүлгөн. Натыйжада, Өкмөттүн операцияларынын эсебинен акча базасы 2,4 млрд. сомго өскөн. Өкмөт тарабынан ушул жылы өздөштүрүлө баштаган “Айыл-чарбасын каржылоо”¹ мамлекеттик долбоорун ишке ашыруунун алкагында 2013-жылдын 1-октябрына карата абал боюнча берилген кредиттердин жалпы көлөмү 3,0 млрд. сомду түзгөн.

Акча топтомдорунун өсүш арымы өткөн тогуз айдын жыйынтыгы боюнча 2013-жылдын январь-сентябрь айларындагы тиешелүү көрсөткүчкө салыштырганда төмөнкүчө калыптанган:

	<i>2013-ж. 9 айы ичинде</i>	<i>2012 ж. 9 айы ичинде</i>
- банктардан тышкаркы акча M0	7,2 пайыз;	7,1 пайыз
- кеңири мааниде колдонулуучу акча M2	8,8 пайыз;	14,5 пайыз
- кеңири мааниде колдонулуучу акча M2X	15,1 пайыз;	18,9 пайыз

Улуттук банктын таза чет өлкө активдери январь-сентябрь айлары ичинде акча-базасынын өсүшүнө негизги салымды кошкон – 7,8 пайыз (2012-жылдын ушул эле мезгилинде (15,0 пайыз). Мында, бюджетке чет өлкө валютасында түшүүлөр (алтын казып алуучу компаниялардан 52,6 млн. АКШ доллары өлчөмүндөгү салыктык төлөмдөр, транзиттик жүк ташуулар борборунан 45,0 млн. долларга ижара төлөмү, кредиттер жана бюджетти колдоого гранттар – 79,4 млн. АКШ доллары) кароого алынып жаткан мезгил ичинде Улуттук банктын таза чет өлкө активдерин арттыруунун башкы булагынан болгон.

Улуттук банктын таза ички активдери 2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде акча базасынын кыскарышына түрткү берген – таза ички активдерге салымдар (-)0,9 пайыз чегинде бааланган (2012-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде – (-)3,2 пайыз). Өкмөттүн эсептеринде каражаттардын топтолушу Улуттук банктын таза ички активдеринин төмөндөшүнө негизги таасир эткен.

¹ Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 12-февралындагы №10 токтому менен бекитилген. Долбоор, коммерциялык банктар тарабынан айыл чарба өндүрүүчүлөргө сунушталган кредиттерди субсидиялоого багытталган. Долбоордун максаты, республиканын айыл чарба өндүрүүчүлөрүнө жазгы талаа иштерин өз убагында жүргүзүү жана айыл чарбада мал чарбачылыгын, ошондой эле кайра иштетүү секторун андан ары өнүктүрүү үчүн мамлекеттик колдоо көрсөтүү саналат.

Банк тутумунун таза чет өлкө активдери 2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде (+)10,2 пайыз салымы менен М2Х кеңири мааниде колдонулуучу акча массасынын өсүшүнө таасир эткен (2012-жылдын ушул эле мезгилинде салым (+)12,8 пайыз чегинде катталган эле). Банк тутумунун таза чет өлкө активдеринин көбөйүүсүнө “резидент эместерге талаптар” салым кошкон (+)11,0.

2013-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде банк тутумунун таза ички активдери М2Х акча массасынын өсүшүнө (+)4,9 пайыз чегинде бааланган алгылыктуу салым кошкон (2012-жылдын январь-сентябрь айлары ичинде салым (+)6,1 пайызды түзгөн). Банк тутумунун таза ички активдеринин көбөйүүсүнө (+)11,0 пайыз чегинде “башка секторлорго карата талаптар”, (+)2,3 пайыздык салымы менен “капитал менен операциялар эсеби” статьялары кошкон. Өкмөттүн операциялары жана “башка статьялар” банк тутумунун таза ички активдеринин төмөндөшүнө, тиешелүүлүгүнө жараша (-)4,7 пайыз жана (-)3,7 пайыз чегинде салым кошкон.

Кеңири мааниде колдонулуучу М2Х акча массасынын түзүмү 2013-жылдын сентябрь айынын акырынан жыл башындагыга караганда төмөнкүчө өзгөргөн:

- банктардан тышкаркы акчанын үлүшү 55,4 пайыздан 51,6 пайызга чейин төмөндөгөн;
- депозиттик корпорациялардын депозиттеринин үлүшү 44,6 пайыздан 48,4 пайызга чейин көбөйгөн.

Кеңири мааниде колдонулуучу М2Х акча массасынын курамына кирген депозиттердин түзүмү, кароого алынган мезгил аралыгында төмөнкүдөй өзгөрүүлөргө дуушар болгон: улуттук валютадагы депозиттердин үлүшү 2013-жылдын башындагы 52,2 пайыздан ушул эле жылдын сентябрь айынын акырына карата 47,1 пайызга чейин төмөндөгөн, демек, валюталык депозиттердин үлүшү жыл башындагы 47,8 пайыздан сентябрь айынын акырындагы 52,9 пайызга чейин өскөн.

Кеңири мааниде колдонулуучу М2Х акча массасынын мультипликатору 2013-жылдын баш жагындагы 1,52ден ушул жылдын сентябрь айынын акырындагы 1,64кө чейин өскөн. Кеңири мааниде колдонулуучу М2Х акча массасынын өсүш арымы 2013-жылдын акырында 21 пайыздан ашпай тургандыгы күтүлүүдө, мында М2Хтин өсүшү Өкмөттүн күтүлүп жаткан олуттуу чыгашаларынын эсебинен банктардан тышкаркы акчанын көбөйүүсү менен шартталат.

2013-жылдын январь-октябрь айларында акча базасы 8,8 пайызга өскөн. Алдын ала алынган маалыматтар боюнча кеңири мааниде колдонулуучу М2Х акча массасы 16,4 пайыздык өсүшкө ээ болгон. Мында, банктардан тышкаркы акча 7,7 пайызга, ал эми коммерциялык банктардын депозиттери 27,3 пайызга, анын ичинде улуттук валютадагы депозиттер – 15,3 пайызга, чет өлкө валютасындагы депозиттер – 40,3 пайызга көбөйгөн. Экономикага кредит 29,6 пайызга көбөйгөн.

1.2.2. Инфляция факторлору жана акча-кредит саясатынын сандык көрсөткүчүнө жетишүү

2010-жылда орун алган инфляциялык инерция 2011-жылдын биринчи чейрегинде да орун алып турган. Бирок, апрель айында дүйнөлүк азык-түлүк рынокторунда, андан соң Кыргызстандын ички рыногунда, азык-түлүк товарларына баанын турукташуусунун айрым белгилери, анын ичинде сезондук факторлордун эсебинен пайда болгондугу катталган. Айыл-чарба секторундагы жогорку түшүмдүүлүк сезондук дефляцияга өбөлгө түзгөн, ал июль айынан тартып төрт айга чейин созулган. 2011-жыл жыйынтыгы боюнча жылдык маанидеги инфляция 5,6 пайыз чегинде катталып, анын ичинде азык-түлүк товарларына баа 3,5 пайызга жогорулаган.

2012-жылы инфляциялык динамика алгылыктуу чекте сакталган. УСКнын маалыматтары боюнча 2012-жылдын жыйынтыгы боюнча инфляция көрсөткүчү 7,5 пайызды түзгөн (2012-жылдын декабрь айы 2011-жылдын декабрь айына карата). 2012-жылы керектөө

баа динамикасы азык-түлүк товарларына баанын таасири астында калыптанган. Алсак, 2012-жылдын биринчи жарымында азык-түлүк товарлар тобуна баа, 2011-жылдагы негизги айыл-чарба өсүмдүктөрүнө жогорку түшүм алынышынын чегинде төмөндөгөн. 2012-жылдын экинчи жарымында 2012-13-жылдары бүткүл дүйнөдө сыяктуу эле, республикада дан эгининен күтүп жаткан түшүмдүүлүккө баа берүүнүн начарлашынан улам, азык-түлүккө баанын өсүшүнүн ыкчамдашы жүргөн. Азык-түлүккө баа жылдык мааниде алганда 2012-жылдын декабрь айынын жыйынтыгы боюнча 4,5 пайызга өскөн.

2013-жылы инфляциялык процесстер салыштырмалуу туруктуу сакталып турган. Жылдын июнь айында инфляция 8,1 пайызды түзүү менен максималдуу мааниге жеткен, бирок кийинчерээк төмөндөй баштаган. Дүйнөлүк азык-түлүк рынокторунда түшүмгө алгылыктуу баа берүүлөрдүн жыйынтыгы боюнча, бардык негизги азык-түлүк товарларга баанын төмөндөшү белгиленген, бул азык-түлүк инфляциясынын өсүш арымынын басандашын шарттаган.

УСКнын алдын ала берген маалыматтары боюнча 2013-жылдын 8-ноябрына карата жылдык мааниде инфляция 3,8 пайыз деңгээлинде түптөлгөн. КБИ куржунун түзүмүндө азык-түлүк товарларына баа жылдык мааниде алганда 1,7 пайызга, алкоголь ичимдиктери жана тамеки заттарына – 9,1 пайызга, азык-түлүктөн башка товарларга - 5,3 пайызга, калкка сунуштаган акы төлөнүүчү кызматтардын баасы жана тарифтери – 4,2 пайызга жогорулаган.

Базалык инфляциянын жылдык мааниси 2013-жылдын сентябрь айынын жыйынтыгы боюнча 6,7 пайызды түзүү менен 6,0 пайыз чегиндеги “арылтылбаган” инфляция деңгээлинен жогору түптөлгөн.

Бүтүндөй алганда, керектөө бааларынын күндөлүк динамикасы төмөнкү факторлор менен шартталган:

- азык-түлүк товарларына баанын турукташуусу;
- республиканын айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы секторлорунан алынган алгылыктуу макроэкономикалык маалыматтары;
- алкоголь жана тамеки заттарына акциздердин жогорулатылышы ;
- акча сунушунун негизги өсүш булагынан болуп саналган күндөлүк керектөөгө мамлекеттик бюджет чыгашаларынын жогорку үлүшү, ошондой эле бюджет каражаттарын жыл ичинде бирдей эмес чыгымдалышы.

Өткөн мезгил үчүн айкын маалыматтарды, ошондой эле керектөө бааларынын мындан аркы динамикасына тиешелүү болжолдоолорду эске алуу менен 2013-жылдын жыйынтыгы боюнча инфляция 4,2 пайыз деңгээлинде күтүлөт (2013-жылдын декабрь айы 2012-жылдын декабрь айына карата).

2. 2014-2017-ЖЫЛДАРДА ЭКОНОМИКАНЫН ӨНҮГҮҮСҮНҮН КЕЛЕЧЕКТЕРИ

2.1. Тышкы жана ички факторлор, мүмкүн болуучу тобокелдиктер

Республикадагы макроэкономикалык жагдайга таасирин тийгизиши мүмкүн болгон *тышкы тобокелдиктерге* төмөнкүлөр кирет:

- дүйнөлүк экономиканын туруксуздугу;

Экономикалык жигердүүлүктүн калыбына келишинин туруксуздугу тобокелдиги сакталып калууда. Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн өсүш болжолдоолору төмөндөө жагына кайрадан каралган. Бул факторлор, республиканын негизги соода өнөктөш өлкөлөрүнөн болгон – Россия, Казакстан жана Кытай тарабынан экспорттук продукциянын суроо-талабына таасир этиши мүмкүн.

Дүйнөлүк товардык-чийки зат рынокторунда 2013-жылы орун алган баа динамикасы туруктуулугун көрсөтө алган. Бирок 2014-2015-маркетинг жылдары алынышы болжолдонгон түшүмгө баа берүүлөрдү корректировкалоонун алкагында, 2014-жылдын экинчи жарымында баанын жогорулап кетүү тобокелдиги орун алышы ыктымал.

- негизги соода өнөктөш өлкөлөр менен соода жүргүзүү шарттарынын кыйла өзгөрүшү;

Негизги соода өнөктөш өлкөлөр менен соода жүргүзүү шарттарынын өзгөрүшүнүн терс кесепеттери экономиканын экспортко багытталган тармактарында (өнөр жай жана кызмат көрсөтүү чөйрөсү) өндүрүш көлөмүнүн төмөндөөсүнөн көрүнүшү мүмкүн, ал эми бул экспорттун эсебинен чет өлкө валютасынын агымынын азайуусунан улам улуттук валютага кошумча басымдын келип чыгышын шарттайт. Импорттун наркынын өсүшүнө экономикадагы кошумча инфляциялык басым түрткү бериши мүмкүн.

- чет өлкө трансферттеринин пландаштырылган көлөмүнүн түшпөй калышы;

Орто мөөнөттүк мезгил ичинде мамлекеттик бюджет тартыштыгынын ири бөлүгү тышкы карыздардын эсебинен жабылат. Эгерде сырттан алынган каражат толук көлөмдө түшпөй калса, мамлекет тарабынан чыгаша милдеттенмелердин аткарылбай калышы тобокелдиги орун алат.

Ал эми ички тобокелдиктерге төмөнкүлөр кирет:

- бюджет-салык секторунда жагдайдын туруксуздугу;

Келерки мезгил бир катар кыйынчылыктар менен коштолушу мүмкүн жана ал мамлекеттик финансыны үнөмдүү тескөөгө алуу маселесине фискалдык органдардын маселесине өзгөчө көңүл буруусун талап кылат. Узак убакыт бою тартыштыктын жогорку деңгээлде сакталып турушу, экономика үчүн инфляциянын өсүшүнө жана инфляциялык процесстердин турукташуусуна жетишүүдө айкын тоскоолдукту алып келиши мүмкүн. Мында, бюджеттердин консолидацияланышы жана оптималдаштырылышы принциптеринин так сакталышы маанилүү болуп саналат.

- экономиканын импорттон өтө көз карандылыгы жана азык-түлүк коопсуздугун камсыз кылуу проблемасынын чечилбей жатышы;

Азык-түлүк балансына тиешелүү маалыматтарга ылайык, көпчүлүк негизги азык-түлүк товарлары боюнча ичтен өндүрүүнүн төмөндүгү белгиленген, ушундан улам керектөөнүн орду толук жабылбай келет, демек бул импорттон көз карандылыкты шарттайт. Импорттолуучу товарларга баа келечектеги өнүгүүнүн белгисиздигин мүнөздөө менен ички инструменттер аркылуу жөнгө салынбай келет. Бул учурда, ички баа динамикасы тышкы таасирлердин курмандыгына айланат.

- тариф жана салык саясаттарындагы белгисиздик жагдайы;

Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн орто мөөнөттүк тариф жана баа саясаты боюнча позициясы белгисиз бойдон калууда. Өзбекстандан алынган газ үчүн сатып алуу баасынын мезгил мезгили менен жогорулатылышы, ошондой эле энергетика секторундагы жоготуунун жогорку деңгээлде сакталып турушу, өнөр жай жана жеке сектор үчүн тарифтерди жогорулатуу өбөлгөлөрүн түзүүдө .

- “Кумтөр” жана “Манас” транзиттик жүк ташуу борборунан альтернативалык чегерүүлөр боюнча маселелерди чечүүдөгү белгисиздик жагдайы;

2013-жылдын 9-сентябрындагы Кыргыз Республикасынын Өкмөтү, «Кыргызалтын» ААКсы жана «Центерра Голд Инк» компаниясы ортосунда “Кумтөр” долбоору боюнча өз ара түшүнүшүү меморандумунун Жогорку Кеңеш тарабынан 23-октябрында четке кагылышы, өлкө экономикасынын негизги өнүгүү көрсөткүчтөрүнө байкаларлык таасирин тийгизген Кумтөр боюнча маселелерди чечүүдө белгисиздик жагдайын жараткан. Мындан тышкары, “Манас” транзиттик борбору боюнча макулдашууну денонсациялоодон салыктык кирешелерден ажырап калуу тобокелдиги сакталууда. Улуттук банктын баа берүүсү боюнча, бул борбордун жабылышы менен өлкө экономикасы, бүтүндөй алганда, жылына 155-156 млн. доллар өлчөмүндө кошумча каржылоодон ажырашы мүмкүн, алардын ичинен мамлекеттик бюджеттин жоготуулары болжолу менен жылына 73-74 млн. долларды түзөт.

2.2. Экономиканын өнүгүүсү

Келерки 2014-жылы экономиканын өнүгүшү төмөнкү эки: базалык жана альтернативдик сценарийлердин бири боюнча болжолдонууда.

Реалдуу сектор

Базалык сценарийге ылайык экономиканын өнүгүшүндө учурдагы тенденциянын сакталышы болжолдонууда. Алсак ИДӨнү болжолдоо, ушул жылы белгиленген экономиканын калыбына келишинин чегинде алгылыктуу өсүш арымынын сакталып турушу күтүлүүдө. 2014-жылга базалык сценарийге ылайык болжолдонгон ИДӨгө жетишүү үчүн аныктоочу өбөлгөлөрдөн болуп төмөнкүлөр саналат:

- “Кумтөр” алтын кенин казып алуу ишканасында алтын казып алуу көлөмүн 2013-жылдагы 17-18 тонна (560 миң унцияга жакын) деңгээлинде сактоо;
- 2013-жылдагы курулуш долбоорлорун жүзөгө ашырууну улантууну жана жаңы долбоорлорду баштоону эске алуу менен курулуш секторунда учурда орун алып турган өсүш арымын сактоо;
- айыл чарба жана кызмат көрсөтүүлөр секторунда өсүш арым орточо узак мөөнөттүү маани деңгээлинде (1-2 пайыз) орун алат;
- соода боюнча негизги өнөктөш өлкөлөр менен соода-экономикалык мамилелердин туруктуу бекемделиши.

2014-жылы ИДӨнүн реалдуу өсүшү 4,4 пайыз деңгээлинде түптөлөт. ИДӨнүн өсүшүнө негизги салым кызмат көрсөтүү (+2,2 п.п.), курулуш (+1,0 п.п.) жана өнөр жай (+0,5 п.п.) секторлорунан күтүлүүдө.

ИДӨ дефлятору 9,0 пайыз деңгээлинде күтүлүүдө, бул бир мезгилдин экинчи бир мезгилге карата инфляциянын бааланган маанисине ылайык келет. Ошентип, номиналдык мааниде алгандагы ИДӨ көлөмү болжолу менен 401,2 млрд. сомду түзөт.

Керектөөнүн өсүшү жана күтүлүп жаткан инвестициялар өздөштүрүү жагынан ИДӨнүн өсүшүн камсыз кылат. Ички суроо-талап жеке адамдардын акча которууларынын агылып кирүүсүнүн эсебинен өсүшүн улантат. Транспорт жолдорун реабилитациялоо, энергетика, гидроэлектростанцияларынын курулушу, Кара-Балта жана Токмок мунай

иштетүү заводдорунун курулушу жана пайдаланууга берилиши жагында инвестициялар күтүлүүдө.

2015-2017-жылдарга экономиканын узак мөөнөттүү өсүш мүмкүнчүлүгүнө баа берүүнүн негизинде эсептелген жана кескин таасирлер орун албаган шартта ИДӨнүн реалдуу өсүш арымы болжолу менен 4,8-5,1 пайызга жакын деңгээлде калыптанат, номиналдык маанисинде алганда ИДӨ көлөмү тиешелүүлүгүнө жараша 458,3-600,2 млрд. сом деңгээлинде болжолдонууда.

Таблица. ИДӨнүн орто мөөнөткө каралган келечекте өсүшүнө баа берүү

	факт	болжолдоо				
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Айыл чарбасы	1,2	2,5	1,0	2,0	2,0	2,0
Өнөр жайы	-20,6	28,4	5,6	9,0	9,0	9,0
Курулуш	17,3	20,0	12,0	8,0	9,0	9,0
Кызматтар	6,2	5,1	4,9	6,0	6,5	5,9
Азык түлүккө таза салык	-0,9	10,3	4,4	4,8	5,1	4,9
ИДӨ, пайыздар	-0,9	10,3	4,4	4,8	5,1	4,9
Дефлятор, пайыздар	7,4	3,0	9,0	9,0	9,0	9,0
Номиналдык ИДӨ, млн. сом	304 350,1	352 574,5	401 204,3	458 288,1	525 076,9	600 219,9

Фискалдык сектор

2014-2017-жылдарда бюджет-салык саясатын өнүктүрүүнүн негизги шарттарынан болуп төмөнкүлөр саналат:

- бюджеттин коргоого алынган топторун толук көлөмдө каржылоо;
- бюджеттин консолидацияланышын орто мөөнөттүк мезгил ичинде жүргүзүү.

Талдап-иликтөө үчүн негиз катары “2014-жылга республикалык бюджет жана 2015-2016-жылдарга болжолдоолор жөнүндө” мыйзам долбоорунан алынган маалыматтар пайдаланылган. Өткөн жылдардагы тажрыйбаларга таянсак, мамлекеттик бюджеттин айкын аткарылышы орточо алганда бюджетте каралган суммадан 90 пайызга жакынын, ал эми ресурстук бөлүгү боюнча орточо түшпөй калуу – бюджетте каралган суммадан 70-80 пайызга жакынды түзөт. Бул баа берүүлөр бюджет-салык секторунун төмөндө келтирилген болжолдуу көрсөткүчтөрүн даярдоодо жана 2017-жылга сунуштарда эске алынган.

Мамлекеттик бюджеттин кирешелери 2014-жылы МИП гранттарын эске алуу менен 105,0 млрд. сом суммасында же ИДӨгө карата 26,4 пайыз чегинде болжолдонууда. 2015-2017-жылдар ичинде кирешелердин жалпы көлөмү 113,0 млрд. сомдон 138,0 млрд. сомго чейин өсөт.

2014-2017-жылдарда ИДӨгө карата үлүштүк катышта чыгашаларды план ченемдүү кыскартуу күтүлүүдө. 2014-жылы мамлекеттик бюджеттин чыгашалары 120,7 млрд. сом суммасында же ИДӨгө карата 30,3 пайыз чегинде, 2015-жылы – 131,2 млрд. сом же ИДӨгө карата 30,0 пайыз, 2016-жылы – 146,8 млрд. сом же ИДӨгө карата 29,9 пайыз, 2017-жылы – 156,5 млрд. сом же ИДӨгө карата 28,1 пайыз чегинде болжолдонууда.

Өткөн жылдардагыдай эле, өлкө бюджетти социалдык багыттуулугун сактап калат. Мамлекеттик бюджеттин туруктуулугун сактоо боюнча орто мөөнөттүк салык-бюджет саясатынын максаттарына жетишүү үчүн олуттуу бюджеттик консолидация боюнча чараларды камсыз кылуу пландаштырылууда. Мында, чыгашалар стратегиясы, салыктык администрлөөнү чындоого жана эмгек акы фондусунун өсүшүн алгылыктуу чекте күтүүгө багытталган мамлекеттик кызматты комплекстүү реформалоого таянууга тийиш. 2014-2016-жылдарга салык саясатынын негизги максаты катары бизнес-чөйрөнү жана салык алууну жөнөкөйлөтүү, салык оорчулугун чарба субъекттери ортосунда адилет бөлүштүрүү жагында

инвестициялык жагдайды жакшыртуу аркылуу экономиканын өсүшүнө өбөлгөлөрдү түзүү камтылган.

2014-жылы бюджет тартыштыгы 15,7 млрд. сом же ИДӨгө карата 3,9 пайыз, 2015-жылы – 18,2 млрд. сом же ИДӨгө карата 4,2 пайыз, 2016-жылы – 21,9 млрд. сом же ИДӨгө карата 4,5 пайыз, 2017-жылы – 18,5 млрд. сом же ИДӨгө карата 3,3 пайыз деңгээлинде болжолдонууда.

Тышкы сектор¹

2014-2017-жылдары өлкөнүн соода теңдемнин абалынын жакшыруусу болжолдонууда, буга импорттук түшүүлөрдүн өсүшүнө караганда экспорттук берүүлөрдүн кыйла ыргактуу чекте өсүшү өбөлгө түзөт. Алсак, алтынды казып алуунун калыбына келиши, ошондой эле ичтен өндүрүштүн өсүшү менен биргеликте атамекендик продукцияга сырттан суроо-талаптын сакталып турушу, экспорттук берүүлөрдүн орточо алганда 7,0 пайыз деңгээлине көбөйүүсүн шарттайт. Ушуну менен бирге эле, өлкөнүн энергопродукциялардан импорттук көз карандылыгын басаңдатууну эске алсак, импорттун өсүш динамикасы 6,0 пайыз деңгээлинде түптөлөт. Кызмат көрсөтүүлөр менен эл аралык соода жагында алардын импортуна салыштырганда (орточо 9,0 пайыз деңгээлде) сунушталган кызматтардын динамикалуу өсүшү болжолдонууда (орточо 12,0 пайыз деңгээлде).

Соода боюнча негизги өнөктөш өлкөлөрдө өсүштүн басаңдашын, ошондой эле 2014-жылдан тартып Сочидеги олимпиада объекттеринде курулуш иштеринин бүткөрүлүшүн эске алганда, эмгек мигранттарынын акча которууларынын өсүш арымы орточо алганда 7,0 пайыз деңгээлине чейин басаңдашы күтүлүүдө.

Бүтүндөй алганда, болжолдонгон мезгил аралыгында күндөлүк эсеп абалынын жакшыруусу күтүлүүдө, анын тартыштыгы 2017-жылдын акырында ИДӨгө карата 11,3 пайызга чейин төмөндөйт (анын ичинде ИДӨнүн өсүшүнөн улам да).

Күндөлүк эсеп тартыштыгын каржылоо, мамлекеттик жана жеке секторго кредиттердин таза агылып кирүүсүнүн, ошондой эле орточо алганда 570,0 млн. доллар деңгээлинде келип түшкөн тике чет өлкө инвестицияларынын эсебинен жүзөгө ашырылат.

Бүтүндөй алганда, жалпы төлөм теңдеми 2014-2017-жылдарга оң болжолдонууда (орточо алганда 45,0 млн. АКШ доллары өлчөмүндө), мында товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр импортунун ордун жабуу үчүн камдык активдердин жетиштүүлүк критерийи коопсуз деңгээлде сакталат (орточо алганда 3,2 импорт айы).

Кыргыз Республикасынын 2013-2016-жылдарга иштелип чыккан төлөм теңдемнин болжолдоолорунда төмөнкү белгисиздиктер жана тобокелдиктер сакталат:

- “Кумтөр” алтын кенин казып алуу ишканаларында иш үзгүлтүксүздүгүнүн сакталышы;
- алтынга жана мунайга дүйнөлүк баанын өзгөрүлмөлүүлүгү;
- мамлекеттик секторго чет өлкө кредиттеринин пландаштырылган көлөмүнүн түшпөй калышы;
- Кара-Балта шаарындагы мунай иштетүү заводунун үзгүлтүксүз иштөөсү жана анын өндүрүш кубаттуулугунун артышы;
- Афганистандын мунай зат импортуна суроо-талабынын өзгөрбөгөндүгү.

2014-жылга экономиканын өнүгүшүнө альтернативдик сценарийи орто мөөнөттүк мезгил ичинде экономиканын кыйла ыкчам арымда өсүшүнө негизденген.

¹ Маалыматтар 2012-жылдан бери мунай заттарынын реэкспорту боюнча кошумча эсептөөлөрдү жана “кыдыруулар” (2011-жылдан бери) жана башка кызмат көрсөтүүлөр (2012-жылдан бери)” тобу боюнча сунушталган кызмат көрсөтүүлөрдү эске алуу менен келтирилген, ошондой эле болжолдоолорду даярдоодо, жакынкы эки жылга преференцияларды колдонууну эске алуу менен Кыргыз Республикасынын 2015-жылдан тартып Бажы союзуна өтүшү фактору эске алынган.

Реалдуу сектор

Экономиканын альтернативдик сценарийи Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин, Финансы министрлигинин, Социалдык фонддун өкүлдөрүнүн катышуусунда Финансылык программа түзүү боюнча ведомстволор аралык жумушчу тобу тарабынан болжолдуу маалыматтардын негизинде иштелип чыккан. Негизги болжолдоолордон болуп төмөнкүлөр саналат:

- “Кумтөр” ишканасында алтын казып алуу көлөмүн орто мөөнөттүк мезгил ичинде арттыруу жана аны сактап калуу (болжолу менен 550-600 миң унция);
- 2013-жылга каралган курулуш долбоорлорун ишке ашырууну улантуу жана жаңы курулуш иштерин баштоону эске алуу менен курулуш секторунда жогорку өсүш арымынын сакталышы;
- айыл чарба жана кызмат көрсөтүү секторлорунда орточо өсүштүн сакталышы;
- соода боюнча негизги өнөктөш өлкөлөрү менен соода-экономикалык мамилелердин туруктуулугунун сакталышы.

Экономика альтернативдик сценарий боюнча өнүккөн шартта, 2014-жылы ИДӨнүн реалдуу өсүш арымы оң түптөлүү менен 5,5 пайызга жакын деңгээлинде калыптанат. ИДӨ дефлятору 2014-жылы 7,5 пайыз деңгээлинде болжолдонууда, бул жылдык орточо күтүлүп жаткан инфляция арымына дал келет.

	2013	2014	2015	2016	2017
Айыл чарбасы	2,6	1,5	2,0	2,0	2,0
Өнөр жайы	28,0	14,0	9,0	9,0	9,0
Курулуш	15,9	18,0	12,0	12,0	13,0
Кызматтар	5,8	5,3	5,7	5,1	4,8
Азык түлүккө таза салык	10,0	5,5	5,1	5,0	4,9
ИДӨ, пайыздар	10,0	5,5	5,1	5,0	4,9
Дефлятор, пайыздар	3,0	7,5	9,0	7,0	8,0

Фискалдык сектор

Альтернативдик сценарий боюнча МИП гранттарын эске алганда мамлекеттик бюджет кирешелери 2014-жылы 106,0 млрд. сомду же ИДӨгө карата 26,3 пайызды, ал эми чыгашалар – 124,7 млрд. сомду же ИДӨгө карата 31,0 пайызды түзөт.

2015-2017-жылдар ичинде МИП гранттарын эске алганда мамлекеттик бюджет кирешелеринин жалпы көлөмү 113,2 млрд. сомдон 139,8 млрд. сомго чейин өсүп, ал эми чыгашалардын жалпы көлөмү тиешелүүлүгүнө жараша – 129,2 млрд. сом, 147,0 млрд. сом жана 158,9 млрд. сом өлчөмүндө түптөлөт.

2014-жылы бюджет тартыштыгы 18,7 млрд. сом же ИДӨгө карата 4,7 пайыз деңгээлинде болжолдонууда (2015-жылы – 16,0 млрд. сом же ИДӨгө карата 3,6 пайыз, 2016-жылы 22,2 млрд. сом же ИДӨгө карата 4,4 пайыз жана 2017-жылы – 19,1 млрд. сом же ИДӨгө карата 3,3 пайыз).

Тышкы сектор

Төлөм тендемнинин орто мөөнөттүк келечекке альтернативдик болжолдоосунда экспортко жана импортко орточо жылдык туруктуу суроо-талапты бирдей деңгээлде сактап туруу болжолдонууда (8,0 пайызга жакын). Мында, трансферттер түрүндө валюталык түшүүлөрдүн жыл сайын бир аз өсүшү (5,0 пайыз деңгээлинде) болжолдонууда, алар негизинен Россиядагы экономикалык жагдайдан көз каранды. Ошентип, 2017-жылдын акырына карата күндөлүк операциялар эсебинин тартыштыгы ИДӨгө карата 11,8 пайыз деңгээлинде күтүлүүдө.

Ушуну менен бирге эле, тике чет өлкө инвестициялары түрүндө сырттан каржылоону орточо алганда 600,0 млн. доллар деңгээлинде көбөйтүү, ошондой эле жеке секторго кредиттерди жана насыяларды (займ) орточо алганда 500,0 млн. доллар деңгээлинде көбөйтүү пландаштырылууда.

Бүтүндөй алганда, жалпы төлөм теңдеми 2017-жылдын акырына 200,0 млн. АКШ доллары деңгээлинде оң болжолдонууда, мында товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр импортунун ордун жабуу үчүн камдык активдердин жетиштүүлүк критерийи коопсуз деңгээлде сакталып калат.

2.3. Инфляцияны болжолдоо

2013-жыл жыйынтыгы боюнча инфляция Улуттук банк тарабынан белгиленген бир сандык маани чегинде күтүлүүдө. Дүйнөлүк товардык-чийки зат рынокторунда баанын турукташуусу жана ичтен өндүрүлгөн айыл чарба азык-түлүгүнөн жакшы түшүм алынышы өлкөдөгү баа динамикасына алгылыктуу таасирин тийгизген. Улуттук банктын экономикага үстөк акча сунушун чектөө боюнча чаралары, инфляциянын монетардык түзүүчүлөрүн ооздуктоого көмөк көрсөткөн. Жыл жыйынтыгы боюнча инфляция 4,2 пайыз чегинде болжолдонууда.

2014-жылы инфляция динамикасы бир катар факторлор менен шартталат.

Азык-түлүк инфляциясы айрыкча импорт баасынын өзгөрүүсүнөн жана 2014-жылдын экинчи жарымындагы алынуучу түшүмгө баа берүүлөрдөн көз каранды. Эл аралык валюта фондусу¹ мунайга баанын турукташуусун жана бир аз төмөндөшүн болжолдоодо (2014-жылы мунайга орточо баа 3 пайызга арзандайт). Азык-түлүккө баа динамикасына баа берүүлөр да азык-түлүк индексинин бир аз төмөндөгөндүгүн тастыктаган (-6 пайызга). Экинчи жагынан алып караганда, бааларга айыл чарба продукциясын өндүрүүнү кеңейтүү жагында түзүмдүк чектөөлөр да колдоо көрсөтөт. 2014-жылы алынуучу түшүмгө консервативдүү баа берүүлөр 2014-жылдын экинчи жарымында инфляциянын бир аз ыкчамдашына түрткү бериши ыктымалдыгын болжолдойт.

Азык-түлүктөн башкалар боюнча инфляция 10 пайыз чегинде турукташуусун тастыкташы мүмкүн. Өкмөттүн орто мөөнөттүк мезгилге пландаштырылган электр энергияга, газга, транспорттук кызмат көрсөтүүлөргө тариф саясатында белгисиздик жагдайлар орун алууда. Жалпыга маалымдоо каражаттарынын маалыматтары боюнча 2014-жылдын экинчи жарымында электр энергиянын наркы 10 пайызга жогорулатышы мүмкүн.

Кийинки жылы салык саясатын өзгөртүү боюнча чаралар пландаштырылууда. Алсак, салык чендерин жогорулатуу жагына кайрадан карап чыгуу, түпкү продукциялардын наркынын кымбатташына, орто мөөнөттүк мезгил ичинде эмгек акыны корректировкалоого жана инфляциялык процесстердин тездешине алып келиши ыктымал.

Бюджет-салык саясаты 2014-жылы мурдагыдай эле социалдык багыттуулукка ээ болот. Пенсияларды индексациялоо жана эмгек акыны жогорулатуу күтүлүүдө. Алсак, 2013-жылы мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлердин эмгек акысын пландык негизде жогорулатууга 650 млн. сом, ал эми 2014-жылы – 2,3 млрд. сом каралган.

2014-жылы азык-түлүк товарларына баанын алгылыктуу өсүшү, калктын топтолгон инфляциялык күтүүлөрүнүн төмөндөшү жана суроо-талап, сунуш боюнча кандайдыр бир олуттуу тышкы жана ички таасирлер орун албаган шартта, эксперттик кошумча баа берүүлөрдү эске алганда, инфляция мааниси 7 пайыз деңгээлинде күтүлөт. Ар кандай ыкмаларда техникалык эсептөөлөрдүн негизинде инфляцияны болжолдоолор төмөндө келтирилген.

¹ «Дүйнөлүк экономика боюнча баяндама», ЭВФ, 2013-ж. октябрь айы.

2.3.1.-таблица. 2014-ж. КБИ болжолдоо

(пайыздар)

Ыкмасы	Мааниси
1 Орточо алганда болжол	7,5
2 Экстраполяция (tramo/seats)	6,9
3 Компоненттер боюнча үлгү (КБИ куржуну боюнча)	9,0
4 Фактордук үлгү (регрессия)	6,0
5 Структуралык үлгү	5,8
Консенсус-болжолдоо (орточо)	7,0

Маалымат үчүн: ЭВФтин кеңейтилген кредит механизми (ЕСФ) тарабынан колдоого алынган программасынын алкагында түзүлгөн Меморандумга карата тиркемеге ылайык, 2014-жылы инфляция деңгээли 7,0 пайыз чегинде бааланган.

Бүтүндөй алганда, кыска жана орто мөөнөттүк келечекте баа жагдайын өзгөчө төмөнкү факторлор аныктайт: ички рыноктун товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр менен каныккандыгы, соода шарттары жана товардык чийки зат рынокторунда республика импорттоп алган негизги товарларга баа конъюнктурасы, бюджет-салык саясатынын жана Өкмөт белгилеген административдик тарифтердин жүзөгө ашырылышы. Мында белгилей кетүүчү нерсе, финансылык жыл ичинде мамлекеттик бюджет каражаттарын бирдей ченемде чыгымдоо инфляциянын өсүп кетиши тобокелдигин басаңдатууга өбөлгө түзөт. Кийинки жылдары инфляция орточо алганда 6,0 пайызды түзөт.

3. ОРТО МӨӨНӨТ МЕЗГИЛ ИЧИНДЕ АКЧА-КРЕДИТТИК ПРОГРАММАНЫ ИШКЕ АШЫРУУ ШАРТТАРЫ

3.1. Акча-кредит саясатынын максаты

Орто мөөнөткө каралган мезгил ичинде баа туруктуулугуна жетишүү жана аны колдоп туруу, Улуттук банктын акча-кредит саясатынын Кыргыз Республикасын 2013-2017-жылдар аралыгында туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясында аныкталган милдеттерди ишке ашырууга багытталган негизги максаты бойдон калууда. Өкмөт менен Улуттук банктын орто мөөнөттүк мезгил ичинде өлкөнүн макроэкономикалык туруктуулугун колдоого жана экономикалык, социалдык өнүгүү үчүн шарттарды түзүүгө багытталган биргелешкен пландарын ишке ашыруу Улуттук банк аткарууга милдеттүү болгон кошумча милдеттерден.

Акча-кредит саясаты орто мөөнөттүк мезгил ичинде инфляцияны 7 пайызга жакын деңгээлде кармап турууга багытталат. Азык-түлүк товарларына баанын өсүшүн өртчө деңгээлде кармап туруу, калктын топтолгон инфляциялык күтүүлөрүн басаңдатуу жана суроо-талап жана сунушка тышкы жана ички олуттуу таасирлердин орун албашы баа туруктуулугуна жетишүүнүн маанилүү факторлорунан болуп саналат. Баа мүнөзүндөгү таасирден улам келип чыккан инфляциялык басымдын күч алышы шартында жана бул таасирлер узак убакытка созулуп кетсе, Улуттук банк инфляциянын монетардык түзүүчүлөрүн чектөөгө багытталган акча-кредит саясатын катуулатат.

Орто мөөнөттүк мезгил ичинде негизги милдеттеринин бири болгон акча-кредит саясатынын эффективдүүлүгүн жогорулатуунун алкагында, Улуттук банк тарабынан комплекстүү чаралар ишке ашырылат.

Акча-кредит саясатынын каражаттарын өркүндөтүү жана модернизациялоо боюнча иштер улантылат, бул орто мөөнөттүк келечекте пайыздык трансмиссиондук каналдын ишин жана Улуттук банктын негизги пайыздык чендеринин рыноктук чендерге таасир этүүсүн күчөтүүгө тийиш. Ушул максатта Улуттук банктын эсептик ченин аныктоо механизмдери өзгөртүлүп, ликвиддүүлүктү сунуштоо жана андан арылтуунун жаңы инструменттери колдонууга киргизилет. Өлкө экономикасынын чөйрөсүнүн чакандыгын жана ачык-айкындуулугун эске алуу менен Улуттук банктын инфляциялык процесстерди контролдукка алуу боюнча иш-аракети суроо-талап жана сунуштун тышкы же ички таасирлери менен чектелиши мүмкүн. Улуттук банктын коммуникациялык саясатынын ролу, жүргүзүлүп жаткан акча-кредит саясатынын ачык-айкындуулугун жогорулатуу, коом алдында маалымдуулукту күчөтүү жана калктын шайкеш инфляциялык күтүүлөрүн калыптандыруудан көрүнөт. Улуттук банк Башкармасынын жыл ичинде акча-кредит саясаты маселелери боюнча өткөрүлгөн отурумдарынын графиги алдын ала коомчулукка сунушталып, талкууланган маселелердин жыйынтыгы боюнча дайыма пресс-релиздер жарыяланат.

Борбордук банктын акча-кредит саясатынын максатына жана аралык максаттуу көрсөткүчтөргө жетишүү мүмкүнчүлүгүн күчөтүү үчүн Улуттук банк акча-кредит саясаты жана макроэкономикалык модель түзүү жагында экономикалык изилдөөлөрдү, изилдөө институттары, эл аралык уюмдар жана чет өлкө борбордук банктары менен биргеликте уюштуруу жана жүзөгө ашыруу боюнча ишти улантат. Улуттук банктын изилдөө жагында жүргүзгөн иши кыска жана орто мөөнөттүк аралыктагы инфляцияны болжолдоо сапатын жакшыртууга, акча-кредит саясатынын трансмиссиондук механизмдин чыңдоого, төлөм тендемнин статистикасынын сапатын жакшыртууга багытталат.

Улуттук банк Кыргыз Республикасы тарабынан кабыл алынган өзгөрүлмөлүү алмашуу курсу саясатына таянуу менен иш алып барып, алмашуу курсунун кескин өзгөрүүсүнө жол бербөө максатында гана интервенцияларды ишке ашырат. Эл аралык камдарды тескөө камдык активдердин ликвиддүүлүгүн колдоо жана коопсуздугун камсыз кылуунун негизги принциптеринин сакталышын эске алуу менен жүзөгө ашырат. Өлкөнүн ички рыногунда алтынды улуттук валютада сатып алуу боюнча операциялар, дүйнөлүк финансы

рынокторундагы жагдайды эске алуу менен эл аралык камдардын көлөмүн толуктоо максатында ишке ашырылат.

Улуттук банк укуктук реформалардын алкагында Кыргыз Республикасынын банктык мыйзамдарын системага салуу жана бири-бирине шайкеш келтирүү боюнча ишти улантууга ниеттенүүдө. Бул үчүн Кыргыз Республикасынын Банктык кодексинин долбоорунун кабыл алынышына жетишүү боюнча иш-чаралар жүргүзүлөт, Банктык кодексинин кабыл алынышы республиканын банктык мыйзамдарын жаңы сапаттык деңгээлге жогорулатууга, банк ишин жүзөгө ашырууда келип чыккан мамилелерди укуктук жактан так жөнгө салууга өбөлгө түзөт, ушунун өзү калктын, ички жана тышкы инвесторлордун Кыргыз Республикасынын банк тутумуна карата ишениминин бекемделишине алып келет.

Кыргыз Республикасынын “Терроризмди каржылоого жана кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү жөнүндө” мыйзамынын жаңы редакциясынын кабыл алынышы менен Улуттук банк, банктардын жана финансы-кредит мекемелеринин терроризмди (экстремизмди) каржылоого жана кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (адалдоого) каршы аракеттенүү маселеси жагындагы ишин жөнгө салууга тиешелүү ченемдик базаны ага ылайык келтирүү боюнча ишти жүргүзөт.

Банк тутумунун иш туруктуулугун жана бүтүндүгүн сактап калуу максатында, атаандаштык чөйрөсүн өнүктүрүү, банк секторуна карата ишенимди бекемдөө, ошондой эле тобокелдикти аныктоого багытталган көзөмөлдүктүн негизинде алдын алуу системасынын принциптерин жайылтуу жана ички контролдук системасына баа берүүнү кошо алганда, коммерциялык банктардын ишине комплекстүү баа берүүнү колдонуу боюнча иш-чараларды жүргүзүү улантылат. 2014-жылы калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуунун улуттук программасын даярдоо жана банктык кызматтардан пайдалануучулардын укугун коргоону камсыз кылуу жагындагы ченемдик укуктук базаны өркүндөтүү боюнча иштер улантылат.

2014-жылы Улуттук банк тарабынан банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин ишин жөнгө салуу, анын ичинде операциялар чөйрөсүн кеңейтүү маселеси жагында ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуу жана аларды өркүндөтүү боюнча иш-чаралар пландаштырылган.

Ислам банк иши жана каржылоо принциптерине ылайык ишкердикти жүзөгө ашырган, Улуттук банк тарабынан лицензияланып, иши жөнгө салынган банктардын жана банктык эмес финансы мекемелеринин ишин жөнгө салууну жана көзөмөлдөөнү өркүндөтүүнүн алкагында жаңы ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгуу, ал эми колдонулуп жаткандарын өркүндөтүү иши пландаштырылууда. Банк секторун 2014-2017-жылдары өркүндөтүү стратегиясы жана микрокаржылоону 2011-2015-жылдары өнүктүрүү стратегиясы боюнча иштер Кыргыз Республикасынын Өкмөтү жана башка финансы-кредит системалары менен биргеликте улантылат.

Акча-кредит саясаты механизмдин күчөтүү максатында, экономикада нак эмес акча үлүшүн арттыруу боюнча иш-чаралар жүзөгө ашырылат. Бул багытта Улуттук банк, Кыргыз Республикасында нак эмес төлөмдөр жана эсептешүүлөр үлүшүн 2012-2017-жылдары көбөйтүү боюнча мамлекеттик программанын иш-чарасын жүзөгө ашыруунун алкагында¹ мамлекеттик кызматкерлердин, бюджет чөйрөсүнүн башка кызматчыларынын эмгек акысын, стипендияларды, пенсияларды, социалдык жөлөк пулдарды төлөөнү, мамлекеттин кирешесине төлөмдөрдү кабыл алууну, ошондой эле товарлар жана кызматтар үчүн төлөөнү этап боюнча нак эмес формада жүзөгө ашыруу боюнча иш-чараларга контролдукту жүзөгө ашырууну улантат.

Керектөөчүлөр укугун коргоо, төлөм системасында финансылык тобокелдиктерди басаңдатуу максатында, Улуттук банк өлкөнүн төлөм системасынын ишине көзөмөлдүк боюнча иш-чараларды жүргүзөт. Төлөм системасынын ишине көзөмөлдүк жагында иштелип

¹ Кыргыз Республикасынын Өкмөтү жана Улуттук банктын 2012-жылдын 14-апрелиндеги №289/5/1 биргелешкен токтому менен бекитилген

чыккан саясат рынокто системанын жаңы катышуучуларынын пайда болушун, инновациялык технологияларды эске алуу менен өркүндөтүлөт. Төлөмдөр жана эсептешүүлөр чөйрөсүндө иштин инновациялык формаларын өнүктүрүү жана колдонуу шартында, төлөм кызматтар рыногун укуктук жактан жөнгө салууну өркүндөтүү жана төлөм инструменттерине, финансылык эмес уюмдар операторлорунан болгон төлөм системаларынын ишине байкоо жүргүзүү системасын этап боюнча колдонууга киргизүү иши улантылат.

Өкмөт менен Улуттук банк макроэкономикалык туруктуулукту камсыз кылуу үчүн макулдашылган чараларды ишке ашырат. Алсак, акча-кредит жана салык-бюджет саясаттарын координациялоо Финансы министрлиги менен Улуттук банктын ведомстволор аралык координациялык кеңешинин, ал эми макроэкономикалык болжолдоолорду иштеп чыгуу – ведомстволор аралык жумушчу тобунун ишинин алкагында жүзөгө ашырылат

3.2. Акча-кредиттик программа

Экономиканын реалдуу, салык-бюджет жана тышкы секторлорунун өнүгүү тенденциялары 2013-2017-жылдары акча-кредит саясатынын жүргүзүлүшүн аныктайт. Орто мөөнөткө каралган акча-кредиттик программа базалык жана альтернативдик сценарийлер боюнча иштелип чыккан.

Улуттук банктын баа берүүлөрүнүн негизинде иштелип чыккан *базалык сценарийге ылайык*, 2014-жылы экономиканын өнүгүүсүндө учурда түптөлгөн тенденциялардын сакталышы болжолдонууда. Алсак, 2014-жылы ИДӨ 4,4 пайыз деңгээлинде түптөлөт. Алтынды казып алуу 560 миң унция деңгээлинде сакталышы жана курулуш секторундагы учурдагы өсүш арымынын бекемделиши ушул сценарийдин негизги болжолдоолорунан болуп саналат. 2015-жылы экономикалык өсүш 4,8 пайыз деңгээлинде, 2016-жылы – 5,1 пайыз, 2017-жылы – 4,9 пайыз деңгээлинде болжолдонууда. Мамлекеттик финансы сектору боюнча 2014-жылы бюджеттин тартыштыгын ИДӨгө карата 3,9 пайыз, 2015-жылы ИДӨгө карата 4,2 пайыз, 2016 жана 2017-жылдарда ИДӨгө карата 4,5 пайыз жана 3,3 пайыз чегинде болжолдогон Улуттук банктын баа берүүлөрү пайдаланылган (“Республикалык бюджет жөнүндө” мыйзам долбоору боюнча параметрлери). Базалык сценарийге ылайык, 2014-жыл жыйынтыгы боюнча акча базасынын өсүш арымы 12,5 пайыз чегинде күтүлөт, мында инфляция 7 пайыз деңгээлинде болжолдонууда.

Мурдагыдай эле орто мөөнөттүк мезгил ичинде акча базасынын өсүшүнө негизги салымды таза чет өлкө активдери кошот. Алсак, 2014-2017-жылдары таза чет өлкө активдеринин салымы, күндөлүк эсептин тартыштыгы ИДӨгө карата 12,7 пайыз, мамлекеттик бюджеттин тартыштыгы ИДӨгө карата 4,0 пайыз деңгээлинде турган шартта жана экономиканын орточо жылдык өсүшү 4,8 пайыз болгон учурда, (+)11,3 пайызды түзөт. Акча базасынын өсүш арымы бара-бара төмөндөө менен 2017-жылдын акырына карата 9,7 пайызга чейин жетет, инфляция деңгээли орто мөөнөттүк мезгил ичинде орточо алганда 6,0 пайыз чегинде күтүлөт.

Орто мөөнөттүк мезгил ичинде М2Х өсүш арымы орточо алганда 14,0 пайызды түзөт. Болжолдоого камтылган мезгил ичинде кеңири мааниде колдонулуучу М2Х акча тездиги орточо алганда 2,8 түзөт.

Экономиканын өнүгүшүнүн альтернативдик сценарийи Финансы министрлигинин, Экономика министрлигинин жана Социалдык фонддун өкүлдөрүнүн катышуусу менен финансылык программаны түзүү боюнча ведомстволор аралык жумушчу топтун болжолдуу маалыматтарынын негизинде иштелип чыккан. Альтернативдик сценарийдин негизинде: “Кумтөр” алтын кенин казып алуу ишканасында алтынды казып алуу көлөмү 550-600 миң унцияга жакынды түзөөрү, ал эми курулуш секторунда жогорку өсүш арымдын сакталышы, айыл-чарбасы жана кызмат көрсөтүү секторунда алгылыктуу өсүштүн сакталышы сыяктуу

болжолдоолор камтылган. Бул сценарийге ылайык 2014-жылы экономиканын өсүшү 5,5 пайызды түзөт. 2015, 2015 жана 2017-жылдары ИДӨнүн өсүшү, тиешелүүлүгүнө жараша 5,1, 5,0 жана 4,9 пайыз чегинде катталат. Салык-бюджет чөйрөсүндө 2014-жылы бюджет тартыштыгы ИДӨгө карата 4,7 пайызды, 2015 – жылы ИДӨгө карата 3,6 пайызды, ал эми 2016 жана 2017-жылдары – тиешелүүлүгүнө жараша 4,4 пайыз жана 3,3 пайызды түзөт. Экономиканын кыйла арымда өсүшү экономикадагы чогуу алгандагы суроо-талапка түрткү берет, бул акча базасынын өсүш арымынын ыкчамдатылышын талап кылат. 2014-жылдын жыйынтыгы боюнча ал 13,8 пайызды түзөт, ал эми инфляция 8,4 пайызга жетет.

Альтернативдик сценарийге ылайык, 2014-2017–жылдары таза чет өлкө активдеринин акча базасынын өсүшүнө салымы орточо алганда (+)18,1 пайызды, ал эми таза ички активдеринин салымы, күндөлүк эсеп тартыштыгы ИДӨгө карата 12,1 пайыз, мамлекеттик бюджеттин тартыштыгы ИДӨгө карата 4,0 пайыз жана экономиканын орточо жылдык өсүшү 5,1 пайызды түзгөн шартта, (-)5,2 пайыз чегинде катталат. Орто мөөнөттүк мезгил ичинде акча базасынын өсүш арымы орточо алганда 12,9 пайызды түзүп, ал эми 2017-жылдын акырында 10,0 пайызга чейин төмөндөйт. Кеңири мааниде колдонулуучу М2Х акча массасынын өсүш арымы ушул мезгил ичинде орточо алганда 15,3 пайызды түзүп, анын жүгүртүү тездиги 2,7-2,9 чегинде күтүлөт. Орто мөөнөттүк мезгил ичинде инфляция деңгээли базалыктан жогору болуу менен төмөндөөгө ык коюп, 2017-жылдын акырына карата 5 пайызга чейин кыскарат.

Базалык жана альтернативдик сценарийлерде таза ички чет өлкө активдеринин өзгөрүүсү тышкы карызды тейлөө боюнча операцияларга, сырттан кредиттердин жана гранттардын түшүүсүнө, алтын казып алуучу компаниялардан түшүүлөргө, ошондой эле Улуттук банктын ички рынокто алтынды сатып алуу көлөмүнө таасирин тийгизет. Зарылчылык келип чыккан шартта Улуттук банк, сомдун АКШ долларына карата алмашуу курсунун кескин өзгөрүүсүн текшилөө максатында, банктар аралык валюта рыногунда валюталарды сатуучу сыяктуу эле, сатып алуучу катары да иш алып барат.

3.3. Акча-кредит саясатынын максатына жетишүү шарттары

Инфляциянын баа берилген көрсөткүчүнө жетишүү айрыкча фундаменталдык факторлор сыяктуу эле, сезондук мүнөзгө ээ факторлордон да көз каранды.

Өлкөдөгү социалдык-саясий абалдын туруктуулугу, соода жүргүзүү шарттарынын өзгөрбөгөндүгү жана дүйнөлүк товардык-чийки зат рынокторунда баа динамикасынын алгылыктуулугу, ошондой эле Улуттук банк менен Өкмөттүн биргелешип макропруденциалдык чараларды жүргүзүүгө ык коюусу, акча-кредит саясатынын көрсөткүчтөрүнө жетишүү үчүн аныктоочу шарттардан болот.

Өкмөттүн айыл чарба чөйрөсүндө жүргүзүп жаткан түзүмдүк реформаларынын натыйжасы, рынокту зарыл товарлар менен ичтен толуктоодо олуттуу фактордон болуп калат. 2013-жылы айыл-чарба азык-түлүгүнөн жогорку түшүмдүн алынышы ушул жылы республиканын импорттон көз карандылыгын кыйла басаңдаткан. Ошондой болсо да, 2014-2015-жылдарда күтүлүп жаткан түшүмдүүлүктү болжолдоолордун жана баа берүүнүн чегинде баанын өсүү тобокелдиги 2014-жылдын экинчи жарымында өсүп кетиши ыктымалдыгы орун алууда.

Өкмөттүн тариф саясаты да кийинки жылы инфляциянын тездешине басым жасап, орто мөөнөттүү мезгилде өндүрүүчүлөрдүн баа индексинин корректировкаланышына алып келиши мүмкүн.

Бюджет-салык саясаты орто мөөнөттүү мезгилде фискалдык консолидациялоого багытталган жана ийкемдүү бойдон калууда. Алсак, 2014-жылга болжолдонгон мамлекеттик бюджеттин тартыштык өлчөмү ИДӨгө карата 4,0 пайызды түзөт. Тартыштыктын жогорку деңгээлде узак убакыт бою сакталып турушу экономика үчүн инфляциянын өсүшүнө алып

келип, инфляциялык процесстерди турукташтырууга жетишүүдө айкын тоскоолдук болушу мүмкүн.

Орто мөөнөттүк төмөнкү багыттарда ийгиликтерге жетишкен шартта гана акча-кредит саясатынын максатына жетишүүгө болот:

- 1) негизги азык-түлүк товарлары боюнча импортко көз карандылыкты басаңдатуу;
- 2) тартыштыктын келип чыгышына жана жер-жерлерде социалдык маанилүү товарларга баанын чайкоочулук жол менен жогорулатылышына жол бербөө;
- 3) түзүмдүк реформаларды, республиканын айыл-чарбасын өнүктүрүүдө жигердүү аракеттерди көрүү;
- 4) мамлекеттик кирешелердин туруктуу жана балансташкан негизде түшүүсүн камсыз кылуу, финансы жылы ичинде бюджеттик консолидацияланышы боюнча чаралар менен айкалышта мамлекеттик чыгашалардын бирдей ченемде бөлүштүрүлүшүн камсыз кылуу боюнча чараларды күчөтүү;
- 5) турак жай-коммуналдык кызматтарга, транспорт, билим берүү жана байланыш кызматтарына жөнгө салуу, ачык-айкындуулук, экономикалык натыйжалуулук жана социалдык адилеттүүлүк принциптеринин негизинде алардын негизсиз жогорулатылышына жол бербөө;
- б) энергетика секторунда жоготууларды мүмкүн болушунча тез арымда кыскартуу.

4. КОРУТУНДУ

Өлкө экономикасын орто мөөнөттүк мезгилде туруктуу өнүгүүсүнө жетишүү үчүн макроэкономикалык саясатты жүргүзүүнүн негизи катары, социалдык-экономикалык туруктуулукту сактоо жана колдоого алуу зарыл.

Ар кандай олуттуу орун албашы шартында инфляцияны бир сандык көрсөткүч чегинде токтотуп туруу акча-кредит саясатынын орто мөөнөттүк мезгилде негизги максатынан болуп саналат, бул Өкмөттүн макроэкономикалык туруктуулукту колдоо боюнча пландарын ишке ашырууга өбөлгө түзөт.

Жүргүзүлүп жаткан акча-кредит саясатынын натыйжалуулугун андан ары арттыруунун алкагында анын инструменттерин өркүндөтүү жана модернизациялоо боюнча иштер улантылат. Бул орто мөөнөттүк келечекте пайыздык трансмиссиондук каналдын ишин жана Улуттук банктын негизги пайыздык чендеринин рыноктук чендерге таасир этишине дем берүүгө тийиш.

Акча-кредит саясаты жана макроэкономикалык модель түзүү жагында экономикалык изилдөөлөрдү уюштуруу, анын ичинде изилдөө институттары, эл аралык уюмдар жана чет өлкө борбордук банктары менен кызматташуунун негизинде жүргүзүү, Улуттук банктын акча-кредит саясатынын максатына, аралык максаттуу көрсөткүчтөргө жетишүү мүмкүнчүлүгүн жакшыртуу жагында иштер улантылат.

Өкмөт менен Улуттук банктын акча-кредит жана бюджет саясаты жагында макулдашылган чаралар маселеси боюнча иш-аракеттерин координациялоо Ведомстволор аралык координациялык кеңештин алкагында оперативдүү негизде жүзөгө ашырылат.

Тышкы рыноктордо АКШ долларынын курсунун өзгөрүүсүнүн таасирин жеңилдетүү, Улуттук банктын камдык активдеринин наркынын начарлоо тобокелдигин диверсификациялоо, алтын-валюта камын топтоо максатында, ички рынокто улуттук валютага алтынды сатып алуу жүзөгө ашырылат.

Орто мөөнөттүү мезгилде камдык активдердин ликвиддүүлүгүн жана коопсуздугун колдоо принциптерин сактоо менен эл аралык камдарды товарлар жана кызматтар импортунун зарыл көлөмүнүн 3 айлык көлөмүн жаба алгандай деңгээлде колдоо пландаштырылууда.

Улуттук банк эл аралык финансылык уюмдар (Эл аралык Валюта Фонду, Дүйнөлүк Банк, Реконструкциялоонун жана Өнүктүрүүнүн Европа Банкы, Ислам Өнүгүү банкы жана башкалар) менен жигердүү кызматташууну улантат.

Төлөм системалары жагында республикада чекене төлөмдөр рыногун өнүктүрүү, калкты банктык тейлөөнүн сапатын жакшыртуу боюнча иштер план ченемдүү улантылат. Төлөмдөр жана эсептешүүлөр чөйрөсүндө иштин инновациялык формаларын жигердүү өнүктүрүү жана пайдалануу шартында Улуттук банк, төлөм кызмат көрсөтүү рыногун укуктук жөнгө салууну өркүндөтүүнү улантат. Кыргыз Республикасында так эмес төлөмдөр жана эсептешүүлөр үлүшүн көбөйтүү боюнча 2012-2017-жылдарга каралган мамлекеттик программаны ишке ашыруу улантылат.

Узак мөөнөткө каралган экономикалык өсүшкө өбөлгө түзүү үчүн банк тутумунун натыйжалуулугун, коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн камсыз кылуу орто мөөнөттүк келечекте банк секторунун алдыга койгон негизги милдеттеринен болот.

5. СТАТИСТИКАЛЫК ТИРКЕМЕЛЕР

5.1. Акча-кредит рыногунун айрым бир индикаторлору (факт)

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК БАНКЫНЫН АНАЛИТИКАЛЫК БАЛАНСЫ (миң сом)

	31.12.2011	29.09.2012	31.12.2012	30.09.2013	акча базасына өсүшүнө	
					29.09.2012	30.09.2013
ТАЗА ЧЕТ ӨЛКӨ АКТИВДЕРИ	71 419 514,2	79 617 017,0	87 158 678,6	92 206 873,7	15,0	7,8
ТАЗА ЭЛ АРАЛЫК КАМДАО	79 628 953,4	87 962 181,4	93 046 011,9	98 258 860,3	15,2	8,1
АЛТЫН	6 139 818,4	7 922 791,5	7 721 138,7	7 237 263,9	3,3	-0,8
ЧЕТ ӨЛКӨ ВАЛЮТАСЫ (АКТИВДЕРИ)	78 980 660,4	84 701 994,5	89 980 505,8	95 044 797,0	10,4	7,9
ЧЕТ ӨЛКӨ ВАЛЮТАСЫ (ПАССИВДЕРИ)	-5 491 525,5	-4 662 604,6	-4 655 632,5	-4 023 200,6	1,5	1,0
ТАЗА ИЧКИ АКТИВДЕР	-16 616 288,3	-19 442 312,4	-22 669 864,6	-23 271 699,5	-5,2	-0,9
ТАЗА ИЧКИ КРЕДИТ	-1 712 670,4	-3 413 956,7	-6 789 691,4	-9 187 621,7	-3,1	-3,7
МАМЛЕКЕТТИК БАШКАРУУ ОРГАНДАРЫНА КАРАТА ТАЗА ТАЛАПТАР	-1 158 332,7	-729 792,0	-2 967 950,8	-7 055 541,4	0,8	-6,3
ӨКМӨТКӨ КАРАТА ТАЗА ТАЛАПТАР	-1 143 284,3	-729 792,0	-2 967 950,8	-7 055 540,8	0,8	-6,3
БАРДЫГЫ БОЛУП ӨКМӨТ ДЕПОЗИТТЕРИ	-6 479 727,8	-5 623 112,6	-5 181 999,7	-8 578 121,7	1,6	-5,3
АТАЙЫН ФОНДУЛАРГА КАРАТА ТАЗА ТАЛАПТАР	-15 048,4		0,0	-0,6	0,0	0,0
БАШКА ДЕПОЗИТТИК КОРПОРАЦИЯЛАРГА КАРАТА ТАЗА ТАЛАПТАР	-398 016,8	-2 605 036,4	-3 821 584,4	-2 128 763,2	-4,0	2,6
КРЕДИТТЕР	1 664 836,5	1 333 262,3	1 150 178,6	1 433 707,1	-0,6	0,4
БААЛУУ КАГАЗДАР	-1 566 629,1	-2 273 960,2	-3 843 614,5	-2 716 220,1	-1,3	1,7
анын ичинде: КРУБ тарабынан чыгарылган НОТалар	-1 359 218,7	-1 772 663,7	-3 046 903,2	-2 716 220,1	-0,8	0,5
РЕПО келишимдеринин чегинде баалуу кагаздар	-207 410,4	-501 296,5	-796 711,2		-0,5	1,2
ДЕПОЗИТТЕР	-496 224,2	-1 664 338,5	-1 128 148,6	-846 250,2	-2,1	0,4
анын ичинде: Чет өлкө валютасындагы депозиттер	-496 224,2	-1 664 338,5	-1 128 148,6	-846 250,2	-2,1	0,4
ТУУНДУ ИНСТРУМЕНТТЕР					0,0	0,0
БАШКА ФИНАНСЫЛЫК КОРПОРАЦИЯЛАРГА КАРАТА ТАЗА ТАЛАПТАР	-156 320,9	-79 128,3	-156,2	-3 317,1	0,1	0,0
КАПИТАЛ ЭСЕПТЕРИ жана БАШКА СТАТЬЯЛАР (НЕТТО)	-14 903 617,9	-16 028 355,7	-15 880 173,2	-14 084 077,9	-2,1	2,8
АКЧА БАЗАСЫ	54 803 225,8	60 174 704,6	64 488 814,0	68 935 174,2	9,8	6,9
ЖУГУРТУУДОГУ АКЧАЛАР	49 866 936,3	53 562 416,2	58 252 168,1	62 898 557,5		
БАШКА ДЕПОЗИТТИК КОРПОРАЦИЯЛАРДЫН КАМДАРЫ	4 936 289,5	6 612 288,4	6 236 645,9	6 036 616,7		

Кыргыз Республикасы: Банк тутумунун монетардык баяндамасы (миң сом)

	31.12.2011	29.09.2012	31.12.2012	30.09.2013	M2X өсүшүнө салым, %	
					29.09.2012	30.09.2013
Таза чет өлкө активдери	77 213 850,7	87 426 802,6	90 023 243,6	100 045 737,9	12,8	10,2
Таза эл аралык камдар	85 423 289,8	95 771 967,1	95 910 576,9	106 097 724,5	13,0	10,3
Резидент эместерге карата талаптар	98 591 252,3	108 440 557,7	112 122 467,9	122 922 286,6	12,4	11,0
Резидент эместер алдында милдеттенмелер	-13 167 962,5	-12 668 590,6	-16 211 891,0	-16 824 562,1	0,6	-0,6
Жана башка тышкы активдер	135 027,0	141 712,3	304 979,1	260 918,9	0,0	0,0
Болуштүрүү тартибине алынган АКУ	-6 030 054,8	-6 152 625,0	-6 192 312,4	-6 312 905,5	-0,2	-0,1
Узак мөөнөттүү тышкы милдеттенмелер	-2 314 411,4	-2 334 251,8			0,0	0,0
Таза ички активдер	2 313 946,1	7 166 582,8	8 459 613,0	13 278 412,7	6,1	4,9
Мамлекеттик башкаруу органдарына карата талаптар	-3 028 729,6	-2 167 023,7	-3 700 868,5	-7 356 978,3	1,1	-3,7
Өкмөткө карата таза талаптар	-1 333 681,3	-487 023,7	-2 020 868,5	-5 676 978,3	1,1	-3,7
Өкмөткө чет өлкө валютасында кредит	2 288 249,7	2 320 920,9	0,0	0,0	0,0	0,0
Өкмөттүк баалуу кагаздар	7 618 894,0	8 163 671,2	8 140 427,6	8 007 398,3	0,7	-0,1
Утурлама фондулар	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Өкмөттүн депозиттери	-11 240 825,0	-10 971 615,8	-10 161 296,2	-13 684 376,6	0,3	-3,6
анын ичинде: Социалдык фонддун эсептери	-2 287 076,0	-2 282 133,9	-1 975 186,9	-2 228 002,5	0,0	-0,3
Атайын фондуларга карата таза талаптар	-1 695 048,4	-1 680 000,0	-1 680 000,0	-1 680 000,0	0,0	0,0
КР Өнүктүрүү фондусу	-1 695 048,4	-1 680 000,0	-1 680 000,0	-1 680 000,0	0,0	0,0
Башка секторлорго карата талаптар	33 321 887,1	38 806 487,5	42 036 457,8	52 828 730,3	6,9	11,0
Улуттук валютада кредиттер	15 811 790,7	18 167 114,3	20 222 642,6	26 746 353,3	3,0	6,6
Чет өлкө валютасында кредиттер	17 510 096,4	20 639 373,2	21 813 815,2	26 082 377,0	3,9	4,3
Жана башка статьялар	594 755,9	-147 089,5	2 420 631,6	-2 161 744,0	-0,9	-4,7
Капитал менен операциялар эсеби	-28 573 967,3	-29 325 791,6	-32 296 607,8	-30 031 595,3	-0,9	2,3
Акча массасы	79 527 796,8	94 593 385,4	98 482 856,6	113 324 150,6	18,9	15,1
Банктардан тышкары акчалар	47 219 565,7	50 577 178,7	54 521 172,7	58 424 443,4		
Башка депозиттик корпорациялардын депозиттери	32 308 231,1	44 016 206,7	43 961 683,9	54 899 707,2		
Улуттук валютадагы которулма депозиттер	9 726 697,8	13 471 291,9	15 699 570,8	15 919 300,5		
Улуттук валютадагы башка депозиттер	5 179 063,6	7 055 006,0	7 239 821,8	9 940 062,5		
Чет өлкө валютасында депозиттер	17 402 469,7	23 489 908,8	21 022 291,3	29 040 344,2		